

BİR VİRAL İSTİSNA HALİ OLARAK PANDEMİNİN ETİK-POLİTİK YORUMU

The Ethical-Political Interpretation of The Pandem As a Viral Exception

Dr. Öğr. Üyesi Erdi AKSAKAL

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Yapı ve Değişme Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, erdiaksakal@atauni.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
08.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
204-223

mecmua.1070269

Öz

Toplumsal anlamda bir öteki olarak patlak veren virüs, immünolojik eşiklerin, karantina gerçeğinin ve sınırların kapatılması gibi birçok istisnai durumların tartışılmasına imkân vermektedir. Bu süreç, patlamaya hazır ideolojik virüslerin, paranoyak komplo teorilerinin yayılmasına sebebiyet vermesi bir yana viral olağanüstü bir halin yaşanmasına ve yaşanması muhtemel yarının yenidünyasına göz kırpmaktadır. Artık dillendirilmesi gereken epidemik toplum tipi, ölümden tüketime, siyasetten ekonomi ve aile kurumuna kadar birçok alanı yeniden tartışmaya açmaktadır. Tartışmalar, pandeminin, gerekçesiz bir acil durumun yarattığı istisna hali söylemlerinden koronavirüsün çözümünü küresel komünizme bağlayan anlayışlara kadar çeşitli iddialar barındırmaktadır. Bu çıkışlar, istisna halini normal bir yönetim paradigması olarak kullanma eğilimi gibi bir kuramla iktidarları bilinçli ve çıkar sahibi aygıtlar yerine koysa da topluluğun ölüm korkusu, panik havası ve gündelik yaşamındaki devrimi açıklamaktadır. Bu durumda çalışma, pandemiye bir viral istisna hali olarak değerlendirme amacını taşıırken, Agamben tarzı ideal bahane sunan bir araçsal süreç anlayışına karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla egemen güçlerin, pandemiye biyopolitik uygulamaların ve olağandışı hallerin kalıcılaşmasının provası ve bahanesi haline getirebileceği söylemleri eleştirilmekte; komünizmden ikomünizme, ölümden tüketim kültürüne, pandeminin viral bir istisna haline dönüşmesine neden olan kavramlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Epidemik Toplum, İstisna Hali, İkomünizm, Ölüm Sosyolojisi, Tüketim Toplumu.

Abstract

The virus, emerging as the other in the social sense, allows the discussion of many exceptional situations such as immunological thresholds the quarantine reality and closing borders. This process, aside from the spreading of ideological viruses and paranoid conspiracy theories ready to explode, winking at the possibility of a viral extraordinary state and the new world of tomorrow. The debates contain various claims, from the discourses of the state of exception created by the pandemic, an unjustified emergency, to the conceptions that link the solution of the coronavirus to global communism. Although these outlets substitute conscious and self-interested apparatuses with a theory such as the tendency to use the exceptional state as a normal government paradigm, they do not explain the society's fear of death, panic atmosphere and the revolution in daily life. While the study aims to evaluate the pandemic as a viral exception, it opposes the understanding of an instrumental process that offers the ideal excuse of Agamben style. Therefore the discourses that the sovereign powers can make the pandemic a rehearsal and excuse for the permanent biopolitical applications and extraordinary situations are criticized; From communism to icommunism, from death to consumption culture, the concepts that caused the pandemic to turn into a viral exception are discussed.

Keywords: Epidemic Society, Exception, İcommunism, Sociology of Death, Consumer Society.

Atıf/Citation: Aksakal, E. (2022). Bir viral istisna hali olarak pandeminin etik-politik yorumu. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 204-223

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Erdi AKSAKAL

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Giorgio Agamben, homo sacer ve istisna hali kavramları üzerine çalışmış siyaset felsefesi düşünürüdür. Agamben'in özellikle istisna hali açıklaması, hukuki olan ile siyasal olan arasındaki kesişme noktasında konumlanmaktadır. Daha açık bir ifade ile kriz ve olağanüstü dönemlerde, siyasi güç veya erkin, hukuk ve anayasanın dışına çıkıp tedbirler alması ile alakalıdır. Bazen egemenlerin yazılı yasanın dışına çıkmadan siyasetinin yönünü ve şeklini değiştirmesi de belki epistemolojik değil ama yapısal olarak farklı bir halin (istisnanın) yasal ve makul biçimini almasına neden olur. Agamben, kimi zamanlarda oluşan istisna halini, normal bir yönetim paradigması olarak kullanma eğiliminde olan erklerden bahsetmektedir (Agamben, 2001, s. 31). O, burada istisna halini tanımlayan ve uygulayan gücün meşruiyeti hakkında analizler yaparken istisna durumlarının yasal biçimi olmamasına rağmen yasal biçim halini aldığını iddia etmektedir. Özellikle iç savaş, işgaller ve acil durumların kural haline geldiğini, barış ile savaş kavramları arasında belirsizliklerin hâkim olduğunu düşünmektedir. O halde Agamben'in Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra hukuk kurallarının rafa kaldırılması ile oluşan ve Amerika düşmanlarını dize getirmek için istisnallığın küresel bir rejime dönüşmesi ile ortaya attığı istisna hali kavramı, pandemi ile hangi ölçülerde örtüşmektedir? Bu çalışmanın amaçladığı hususlardan ilki pandeminin bir istisna hali olduğunu kabul etmek, ancak Agamben'in kastettiği şekliyle iktidarın biyolojik yaşam üzerinde ki kontrolü veyahut hükümetler tarafından icat edilen bir salgın olması kabulü ile 'ideal bahane' şekliyle tanımladığı düşüncesine şerh koymaktır. Yani Agamben'in kastettiği, iktidara idari kararlar aldırarak ancak vatandaşının özgürlüklerini kısıtlayan bir istisna halinin, sermayenin üretimini bozan bir panik süreci olarak işlev görmesinin vahameti ortaya konmalıdır. Çünkü söz konusu istisna hali, olağanüstü durumun sıradanlaşması ve despotik egemenliklerin yeniden sahne alması gibi planlı ve gerekçesiz bir acil durum şeklinde okunmamalıdır. Agamben, olağandışı tedbirler uygulamak adına bir gerekçe olarak terörizmin miadını doldurmasıyla, epideminin icat edildiğine ve ideal bahaneler üretildiğine inanmaktadır. Ancak salgın, sonuçları itibarıyla vatandaşları kısıtlayan ancak hükmedenlerin yönetme gücüne esneklik kazandıran bilinçli politik eylemlerden daha fazlasıdır. Bu bağlamda pandemi, Agamben-vari istisna halinde olduğu gibi siyasal iktidarın vatandaşını korumaktan ziyade ölüme terk etmesi için bir keyfiyet ya da bahane aracı değildir. Çalışmanın da ortaya koymaya çalıştığı şekli ile pandemi, gündelik hayatı birçok yönden sekteye uğratan, alışılmış olanı tamamen değiştiren, bu bağlamda da eğitimden ekonomiye, siyasetten ölüm pratiklerine kadar ciddi ve radikal bir dönüşümün yaşanmasına neden olan viral bir istisna hali olarak kabul edilmektedir.

Pandemi, Agamben tarzı olmasa da öncelikle küresel bir istisna hali olarak kabul edilmelidir. Küresel ölçekte gündelik hayatı, alışılmış olanı ve rutinlerin tamamını sekteye uğratan bir süreçtir. Kolektif paniği üreten bu süreç, korku halini almış ancak söz konusu istisna halini kışkırtan planlı bir egemen davranışı olmaktan öteye gitmiştir. Agamben bunu kolektif paniğe yönelik sahici bir ihtiyaca 'dönüşen' korku hali olarak açıklasa da insanlığın pandemi öncesi bıraktığı normallikten oldukça uzaklaşması ve artık kırılğan bir yaşam sürdürmesi gerekliliği, en başından beri gerçek bir korku halini çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla ülkeleri felç eden bir panik havası yaratması, biyopolitik egemenliğin tesis edilmesini çağırırsa da bunun oldukça plansız bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Çünkü eğer Agamben'in kastettiği gibi bu sürecin amacı egemenlerin abartılı bir panik yaratarak istisna hali oluşturmak ve iktidarını bu istisna halini sürdürmek suretiyle devam ettirmek olsaydı, hükümetler panik içinde tepki vermek durumunda kalmaz ve ekonomilerinin bütün bir küresel sistemini tehlikeye atacak seviyeye gelmesini engellerdi. Dolayısıyla toplumun hızlı bir şekilde değişmesine ve insanların çoğu husustan yoksun kalmasına neden olan süreç, insana odaklanmış bir toplum ve iradeler toplamına imkân vermektedir. Bu bağlamda pandemi, Agamben'in iddia ettiği üzere egemen tarafından icat edilmiş bir istisna hali değil gündelik hayatın akışını değiştiren ve istisnai durumların yaşanmasına neden olan bir viral olağanüstü hâl (istisna hali) kabul edilmelidir. Neticede pandemi, bir istisna hali olma vasfıyla rutin hayat üzerinde etkili bir güç haline dönmüştür. Burada amaçlanan sadece pandeminin 'Agamben tarzı' bir istisna hali olduğunu eleştirmek değil, aynı zamanda kriz zamanında ortaya çıkan kaynakların sağlık alanına aktarılması, ülkelerin vatandaşlarına nakit para yardımı yapması, hapishanelerden istisnai aflar dolayısıyla mahkûmların çıkarılması gibi bir sürü istisna durumlarının yeni toplum ve dünya düzeni açısından anlamlandırılmasıdır. Bu anlamlandırma gayreti, modern dönemde ölüm ve ölüm korkusu ile alakalı sosyolojik değerlendirmelerin sil baştan yeniden yorumlanmasına da fırsat vermektedir. Çünkü pandemi dönemini, olağandışı hallerin yerleşmeye

başladığı bir süreç ve gerekçeli acil durumun yarattığı bir istisna hali olarak kabul etme eğilimi, toplumsala ait olguların dönüşümünü açıklamakla anlamlı olacaktır. Dolayısıyla ölüme ilişkin algı, tanım ve anlamlandırmaların radikal dönüşümü istisna halinin gerekçeli kanıtlarından kabul edilmelidir. Aries'in ifade ettiği şekli ile geleneksel dünyada hane içlerine kadar davet edilen ölüm, her şeyden önce doğal, kabul edilebilir bir standart olarak temellendirilmektedir (1991, s. 6). Bir anlamda ölümün hane içine kadar alınması, onu evcilleştirirken, ölüm korkusu ve endişenin bertaraf edilmesine neden olmaktadır. Modern döneme gelindiğinde ise ölüm, meydan okunan bir durum haline gelmiş, seküler bir alana indirgenerek sebebini yine seküler bir alanda aranması gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu gerçeğin en büyük kanıtlarından biri de hijyen ya da sağlıklı bedenler algısıdır. Dünyevi alan ile sınırlanan ölüm olayı artık hijyenik bir alandan çıkarılarak, sağlıklı bedenlerin dışına taşınmak suretiyle ilişkisi kesilmek istenmiştir. Yani ölüm dünyevileşirken aynı zamanda yasaklanmıştır. Elbette bu süreç ilerledikçe yani farklı modernlik evresine geçildikçe, ölüm ve ölüm korkusu değişmeye başlamış, ölüm bir anlamda baştan çıkarılmıştır. Dolayısıyla her ölümün kabul edilebilir ölüm olduğu dönemden, ölümsüzlük üzerine kafa yormanın ve ayartmanın gerekliliğine doğru giden bir süreç söz konusu olmaktadır. Ancak farklı modernlik evresinde pandemi ile ortaya çıkan ölüm ve ölüm korkusu ayartılan ölümsüzlük ile mi ele alınmalıdır? Çalışmanın diğer bir amacı, yalnız ve izole bir biçimde ölüm ile karşılaşan farklı modernlik evresi insanının, ölüme karşı direncini kıran ve zamansız ölüm anlayışındaki değişime neden olan süreci değerlendirmektir. Bu değerlendirme gayreti, ölümlerin-ölülerimizin cenaze hakkını yok eden istisna halinin etkisiyle, ölüm sosyolojisine yeni açıklamalar getirmekle sonuçlanmaktadır. Belki de ölüm ve ölümlerle ilgili pratiklerin ortaya çıkardığı fobiye bir anlamda koronafobiye açıklama getirmektir. Bunu yaparken ölümlü ve ölümleri görmezden gelen sistemin, nasıl yas tutmaktan bile mahrum kalan endişeli bir kitleyi yarattığı açığa çıkarılmalıdır. Pandemi, ölü bedenler ve ölüm olgusuna yönelik oluşturulan yeni tavırların imkânı ile istisna hali özelliğine bir kez daha kavuşmaktadır. Dolayısıyla modernite öncesi yatakta ölüm ve söz konusu ölüme ilişkin pratik, bireyler arasındaki farkları ortadan kaldırarak, sakinleştirici bir ayın olarak işlev görmekte, bu pratik içerisinde kimse, ölmekte olan bireyin kederinden endişe duymamaktadır (Aries, 1991, s. 36-37). Ancak pandemi ile birlikte uzun süredir modern inkârın kıskacında olan ölüm, felsefe sahnesine geri dönmüş, ölmekte olan bireyin kederi ve acısı hissedilmeye başlanmıştır. Ancak bu acının paylaşılması değildir, izole ölüm ile virüslü- 'kirli' ölü bedenlerin, daha acılı ve yalnız bir ölümü hatırlatması şeklinde okunmaktadır. Bir bakıma fanilik, insan hayatının tamamlayıcı ve tanımlayıcı bir özelliği olarak geri dönmüştür. Bu bağlamda kapitalizmi, ölümlü aşma yönünde fantastik bir teşebbüs olarak gören Berardi, pandemi ile birlikte ölümün, bir kez daha manzaranın orta yerine kurulduğunu ifade etmektedir (Berardi, s. 2020). Bu durum, uzun zamandır inkâr edilmiş faniliğin, istisna hali olan pandemi ile birlikte geri dönüşüdür.

Pandemi bir istisna hali olarak, global anlamda karantina süreçlerine ve sosyal mesafe önlemlerine neden olurken, ciddi oranda ekonomik, politik ve kültürel etkilere de sebebiyet vermektedir. Bu izah, pandeminin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkilerinin, çeşitli araştırmalar ile desteklenmesi ile daha anlamlı olmaktadır. Örneğin, Baker ve diğ. (2020) tarafından yapılan araştırmada salgının başladığı ilk zamanlarda harcama ve tüketimde artış olduğu, sonraki kısa bir süre için düşüş yaşanmış olsa da yeme-içme ve perakende tüketimlerin yine hızlanmış olduğu açığa çıkarılmıştır. Hatta aynı araştırma, gençlerin tüketiminde tasarrufun neredeyse olmadığını ortaya koyarak, eve teslim hizmetlerinin arttığını ileri sürmektedir. Ayrıca Knotek ve diğ (2020) yapmış olduğu çalışma da pandemi ile birlikte daha büyük satın alımların yavaşladığını ancak tüketimin online ölçüde hızla devam ettiğini göstermektedir. Bunların yanı sıra Nielsen Araştırma şirketinin bulguları, He ve Harris'in çalışmaları (2020), online alış-veriş site ve şirketlerin pandemi ile büyüme oranlarında artışın yaşanması gibi veriler, pandemi ile birlikte, tüketim ve simülasyon düzeninde gösterge mezarlığına dönüşmüş bir anlayışın devam ettiğini göstermektedir. Yani panik içinde tepki veren insanlık, haddinden fazla tuvalet kâğıdı almak suretiyle, ölümcül bir salgında gerçek tehditle başa çıkmanın bir yolu olarak yine tüketime yönelmiştir. Bu örnekle amaçlanan, genelleme yaparak, panik havası içinde marketlerin raflarını bilinçsiz ve ölçsüz boşaltan insan kitlesini kastetmek değildir. Asıl amaçlanan, pandemi gibi bir istisna halinde bile tüketim kültürünün, tüketim davranışlarını mevcut şartlara göre şekillendirerek yeni alanlar yarattığını iddia etmektir. Dolayısıyla bedeni haz, moda ve estetik gibi belirli standartlar içerisinde tutma iradesi, ölüme karşı bile farklı davranışlar geliştirme hevesinden bir şey kaybetmemiştir. Pandemi sürecinde bile bedenin tüketim nesnesine dönüştüğü ve bedenin sağlığı,

güzelliği ve kontrolünün hedef noktası olarak seçildiği bir yapı mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bilimin henüz bir çare bulamadığı bir dönemde herhangi bir deterjan firması, bütün ihtişamı ile virüsü yok ettiğini iddia etmektedir. Burada asıl çarpıcı taraf, ikomünizmin tüketimin kapitalist şekline savaş açmasına rağmen, başarılı olamaması ve pandemi gibi olağandışı istisna durumunda bile tüketimin yıkıcılığına karşı koyamamasıdır. Yani kapitalizmin aşırılığına karşı komünizmi eğer olmuyorsa ikomünizmi yerleştirme amacının başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Neticede pandemi döneminde tüketici kitle, imaj ve marka hatta göstergelerin tüketimine, kredi kartına bile gerek kalmadan kaydetmiş olduğu bilgileri ile tek tuşla devam etmektedir. Sokağa çıkma yasakları gibi kişileri doğadan ve dış dünyadan ayıran, belki korku filmlerinde görülecek bir düzende bile sokaklarda sadece aynı tip kıyafetlerle dolaşan kargo çalışanlarını görmek bunun en büyük kanıtıdır. Salgında tüketici kitle, diğer insanlarla hatta kendi bedeni gibi çeşitli nesnelere olan temel ilişkisini yeniden yorumlaya başladığında, kirli olabilecek şeylere dokunmaktan kaçma ve kucaklaşmayı, insanlarla tokalaşmayı rafa kaldırdığında online bir şekilde tüketimine devam etmektedir. Esasen var olan şey, insan deneyiminin kendisi, dijital birikim mantıkları tarafından metalaştırılmaktadır. Bu durumun kontrol edilmemesi, bireysel ve kolektif varoluşu etkileyerek hayatın kontrolünü kapitalistlere bırakacaktır. En azından Zuboff bu kapitalist biçimini ortadan kaldırmamız ve gayri meşrulaştırmamız gerektiğini düşünmektedir. Zuboff, “Gözetleme Kapitalizmi Çağı: Ürünün “Sen” Olduğu Çağda İnsanın Geleceği İçin Savaş” adlı eserinde kapitalizmin tehlikeli bir kurguya dayandığını, insanı ve doğayı yok etmeden sürdürülebilir bir piyasa biçimine dönülmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Çünkü tüketicilerle bir şeyler satmanın en iyi yolu davranışlarını sadece gözlemek değil kontrol etmektir.

Gözetim kapitalizmi çağı aynı zamanda devasa teknoloji şirketlerinin tüketicilerin davranışları üzerinde nasıl yeni bir model geliştirdiği üzerine dikkat çekiyor. Dolayısıyla insan deneyiminin davranışsal bağlamda bir veriye dönüştürmek suretiyle bedava ham madde olarak kullanıldığını iddia ediyor. Bu mantığa göre söz konusu gözetim kapitalizmi, davranışlarını üretim fazlası olarak izinsiz toplayıp, tüketici kitlesinden koparılan verileri ürüne dönüştürmektedir. Dolayısıyla tüketiciler, her zaman kar amacı güden şirketler tarafından kontrol edilen dijital bir fuar alanının içine hapsedilmiş gibidir. Eleştirel bağlamda gözetim kapitalizmi bilgi ve güç yoğunlaşmalarıyla damgalanan kapitalizmin bir mutasyonu olarak değerlendirilmektedir. Dahası davranışın ticari olarak sömürülmesini kolaylaştırmak için çevrimiçi insan eylemlerinin dijital olarak yakalanmasını içerir. Gözetim kapitalizmi, tüketici ihtiyaçlarını tahmin etme kararlarını aktif olarak şekillendirme yeteneğine dayanır. Bu yetenek, büyük teknoloji şirketleri tarafından kişisel verilere ulaşma amacı ile hem Covid-19 süresince hem de sonrasında sosyal iletişim verilerinin akışına sahip olma imkânına ulaşabilir. Çünkü gözetim kapitalizmin nihai hedefi, büyük teknolojik mecranın bizi bizden daha iyi tanıdığı bir dünyadır. Bu dünya, tüketici ve seçmen davranışı gibi kitlelerin davranışlarını anlamaya aynı zamanda istenildiği takdirde değiştirmeye yarayan bir güç ile açıklanmalıdır. Bu düşünceye göre sayısız ürün, internet alışverişi, eğlence ve sağlık sektörü ile ilgili hizmetler, sistem ve cihazlar ile kayıt altına alınmakta, işlenip dönüştürülmektedir. Bu aşamada büyük veri setlerinin analizi, bireylerin davranışları üzerinde ihtimalleri keşfederek belirsizlikleri ortadan kaldırmak niyetindedir. Özellikle büyük veri setleri, davranışsal atıkları makine zekâsıyla kişi davranışlarını tahmin etmek için kullanılmaktadır. Bu değerlendirme çerçevesinde Covid-19 salgını, tüketim davranışlarının güncel şartlara göre şekillenmesine aracılık ederken, tüketim için yeni bir fırsat olarak değer kazanmaktadır.

Ayrıca günümüzde kapitalizmin hangi dinamikler üzerinden işlendiğini ortaya koymaya çalışırken yeni kapitalizmin karakter üzerinde etkisine odaklanan Sennett, esnek kapitalizm kavramını kullanmaktadır. Kapitalizmin kar etmenin dışında bir amacı olmadığını, “uzun vade yok” sloganının ise güveni, sadakati ve karşılıklı bağlılığı aşındırdığını iddia etmektedir. Çünkü modern kurumların kısa vadeli çerçevesi enformel güvenin oluşmasını sınırlamaktadır. Uzun vadeli zihniyet yerine kısa vadeli zihniyetin yerleştiği yeni kapitalizm, çalışma hayatını tamamen değiştirmiştir. Bu bağlamda yeni kapitalizm bireylerin maksimum tüketimi için çaba sarf etmektedir. Rutin ve esneklik söylemleri ise karakterlerin gelişmesi bağlamında önemli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Sennett karakterini geliştirmek isteyen kişinin rutinden kurtulması gerektiğini düşünür. Esneklik söylemi kapitalizmin en dinamik sektörlerinde rutine karşı savaş açmış durumdadır. Yeni kapitalizmde esneklik gençliktir ve katılık ise yaşlılık olarak kabul edilir. Fromm, 18 ve 19. Yüzyılda insanların sürekli kar elde etmek için sömürüye başvurduklarını, 20. Yüzyılda ise tüketime yönlendirilmiş bireyin pasif bir karaktere sahip olduğunu düşünür. Gorz ise esnek üretim anlayışının çalışma hayatını

ve toplumunu yerinden ettiğini, esnek üretimin insanları vasıfsızlaştırdığını ve yapmış oldukları işi benimsememelerine neden olduğunu iddia eder. Gaulejac esnek üretimle beraber çalışanların adeta ekonomik bir savaşta olduklarına inandırıldıklarını, bireyselleşmenin her alanda benimsetildiğini ve bireylerin üretim süreçlerinin dışında tutulmaları suretiyle sadece görevlerini yerine getirmelerine odaklanmaları gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla esneklik ve geçicilik söylemleri çalışma düzeninde insanların karakter, yaşam biçimi ve davranışlarını değiştirmekte, içselleştirilen bireyselleşme ile de sosyal ilişkiler zayıflamaktadır. Özellikle bürokratik rutine isyan eden esneklik anlayışı insanın özgürleşmesini sağlamak yerine kişi üzerinde yeni iktidar ve kontrol yapıları üretmektedir. Dolayısıyla Urry, Lash ve Offe gibi sosyologların hızlı ve en fazla kar için işlevsel olan esnek örgütlenme anlayışına dayanan yeni kapitalizm tartışmaları kapitalizmin yeni bir evresini ve yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Elbette pandemi ve komünizm ikilisinin yan yana gelmesi sadece tüketim ihtirasının her şekilde devam eden bir süreç olmasının dışında, küresel komünizm tartışmalarını da ele almayı gerektirmektedir. Bu noktada çalışmanın diğer bir amacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Zizek'in, pandeminin sona ermesi için ortaya attığı 'küresel komünist tedbirlere ihtiyaç vardır' düşüncesi, kapsamlı bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Özellikle komünizm ile kastedilenin, bir yönetim şekli olmaktan çok insan hayatını korumak ve yüceltmek için bir perspektif olarak ele alındığını göstermektedir. Bu aşamada asıl vurgulanan, pandeminin küresel dayanışmayı destekleyen ve salgın ile ilgili davranışları koordine eden bir eylem ile çözülebileceği iddiasını değerlendirmeye tabi tutmaktır. Çünkü Zizek, bu salgının geri püskürtülebilmesinin, tüm hükümet mekanizmalarının işin içine dâhil edildiği kolektif, koordineli ve kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesi ile mümkün olacağını iddia etmektedir. 'Önce Amerika' sloganının geçerliliğini kaybettiğini söylerken, Amerika'nın bile küresel iş birliği ve koordinasyonla kurtarılabilmesine ikna olan Zizek, insanlar arasında ideal bir dayanışmanın yaratılmasını elzem görmektedir. Neticede bir yılı aşkın bir süredir insan hayatının merkezine yerleşen pandemi üstel dinamiklere sahip yıkıcı bir fenomen olarak ekonomik ve sosyal krizleri tetikleme gücü ile viral, küresel bir istisna hali olarak kabul edilmektedir. Çünkü her şeyden önce bu süreç, sağlık sisteminin tıkanma ihtimaline ilişkin olağanüstü bir durumun yaşanmasına da yol açabilmektedir. Ancak istisna hali kavramı, Agamben'in kastettiği gibi, bir epidemiyi icat etmek yoluyla, mesnetsiz, akıl dışı ve telaşlı ancak daha önemlisi gereksiz bir acil durum yaratma bahanesi olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü onun iddia ettiği gibi, pandemi, iktidarların kanunsuzluk haline hukuki bir mahiyet kazandırmak için icat edilmiş bir istisna hali değil, tam tersine gerekçeleri olan viral bir istisna, olağandışı hal olarak kabul edilmelidir. Esasında çalışma, pandemiye, gerekçeli viral bir istisna hali olarak kabul edip, ölümden tüketime, ekonomiden politikaya kadar çeşitli kurum ve alanlarda yaşanan radikal dönüşümleri gerekçe olarak göstermeyi hedeflemektedir. Genel olarak çalışmanın amacı, istisnai hal, egemen ve çıplak hayat ilişkisi üzerine ciddi analiz ve çalışmaları olan Agamben'in 'pandemide, istisna haline karar veren egemendir' görüşüne, tüketim, ekonomi, ölüm ve siyasi stratejilerdeki dönüşüm kanıt gösterilerek, 'gündelik hayat üzerine tahakküm kuran istisna halidir' ifadesi ile eleştiri getirmektir.

Çalışma, Covid-19 salgınının etkisi ve sonuçları üzerine yapılan eş zamanlı araştırmaları ve çeşitli tartışmaları dikkate almış, duygusal karantina söylemlerinden gerçeğin yitirildiği bir hipersimülasyon kavramsallaştırmasına kadar tartışma alanlarına yönelik bir okuma yapmıştır. Yenedünya tartışmaları içinde gelecek üzerine yapılan tasavvurları geçmişte arayan bilimsel anlatılar ile dünyayı koca bir komplo mekânı olarak algılayan kabuller arasında ilişkiye ve alakaya odaklanmıştır. Özellikle birçok araştırmacının salgını, halkın kontrolüne ve düzenlemesine yönelik tedbirlerin meşrulaştırması bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda salgın sürecini, varsayımsal bir koronavirüs ve irrasyonel, yersiz acil durum önlemleri ile ele alan bakış açısı ile salgının komünizme yeniden yükselme şansı verecek bir araç olduğuna yönelik iddialar dikkat çekicidir. Çalışma, Zizek, Agamben, Bratton, Berardi gibi isimlerin pandemi sürecine yönelik tartışmaları çerçevesinde ve pandemiye toplumsal kontrol amaçlı iktidar uygulaması ve abartılı panik yaratmak suretiyle yönetim paradigması olarak değerlendiren ifadelerin karşısında bir yere konumlanmaktadır. Çünkü Agamben, varsayımsal bir koronavirüs olgusundan bahsederken istisna halini normal bir yönetim paradigması olarak değerlendirmiş ve abartılı panik havasının iradi gücüne atıfta bulunmuştur. Zizek'e göre ise salgın, devletin tam bağımsızlığı üzerinde ısrar eden milliyetçi popülizmle daha etkili olacaktır. Çözüm ise küresel işbirliği ve koordinasyon ile ideal dayanışmanın oluşturulmasıdır. Berardi, salgınla mümkün olan tecrit döneminin ardından insanların sanal bağlantının hiçliğine ve mesafelenmeye dalmaya

devam edeceğini, ölümün ise salgınla manzaranın orta yerine kurulduğunu iddia etmiştir. Bratton daha çok Agamben analizi ile salgının başka tür bir etiği mecbur kıldığını, yeni normalin eski normal olmayacağına dair bir alarm olma potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Watt Smith duygusal karantina kavramı ile korkunun hükmettiği duygusal rejim açıklaması ile ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmayı, salgının başladığı andan itibaren toplumsal alanda yaşanan değişimleri etik-politik bir yorumlama gayreti şekillendirmiş, süreci değerlendirme üzerine yapılan çeşitli çalışmalara katkı sunma hedefi önemli sayılmıştır. Pandemi üzerine özellikle sosyolojik değerlendirmeler dikkate alınarak salgın dönemi, viral bir istisna hali olarak analiz edilmiştir.

1. PANDEMİ BİR İSTISNA HALİ Mİ?

Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Giorgio Agamben'in tanıttığı kavram, istisna hali olmuştur. Kavram, kriz durumunda ya da siyasi belirsizlik anlarında düzenin sağlanması için hukukun askıya alınması olarak tasvir edilmektedir. Açıkçası Agamben, yasal biçimi olmayan süreç veya işleyişlerin, yasal bir biçim almasını istisna hali olarak tanımlamaktadır. Ya da yasadışı sürecin sürekli bir hal alarak normal bir duruma dönüşmesinden hareket etmektedir (Agamben, 2018). Aynı zamanda istisna hali acil durumun kural haline gelmesi ve hukuk düzeninin askıya alınması olarak da tanımlanmaktadır (Agamben, 2018, s. 12). Ancak ona göre bu hal, tam yetki hali değil aksine bir boşluk hali, hukukun boşluk durumu ve hukukun durdurulması şeklinde ilerler. Tpkı Schmitt'in istisna halinin hukuki bağlama yerleştirilerek kaostan farklı olarak bir düzene sahip olduğu kastına yakındır (Schmitt, 2005, s. 14-15). Esasen Agambende istisna hali, özgürlükler düzeninin sekteye uğradığı bir süreç olarak anlam kazanmaktadır. Ancak burada asıl vurgulanan, olağanüstü durumların ve istisna sayılabilecek düzenin 'egemen' tarafından karar veriliyor olmasıdır. Dolayısıyla Schmitt'te olduğu gibi yasanın üstün ve öncelikli niteliğini kaybetmesi ile yasaya ontolojik kimliğini verenin egemenin kararı olması gerçeğidir. Yani modern devletin sahip olduğu istisna hali ilan etme hakkı ve kararı, egemenlik kavramı ile doğrudan bağlantılıdır. İstisna hali kavramı, ontoloji ve epistemoloji bağlamında olağanüstü durumlar şeklinde tanımlanıyor olsa da asıl eleştiri, olağanüstü durumlarda neyin ne olduğu bilinemediğinden olağandışı durumlar giderildiğinde yine yasaların normal ve olması gerektiği düzene dönüyor olmasındadır. Çünkü Schmitt'e göre egemenlik bir sınır durumunda ortaya çıkan sınır kavramdır (Agamben, 2014, s. 13). Sınır olması da egemenlik kavramının olağan durumlarda kavranamayacak bir etki bırakmasındandır. Bu bağlamda icbar durumlarda politik bir sistemde vuku bulabilecek olağan dışı durumların ve tedbirlerin alınması da istisna hali olarak kabul edilmektedir (Schmitt, 2010, s. 15). Neticede egemen, istisna haline karar veren kişi olarak anlam kazanmaktadır (Schmitt, 2005, s. 13). Bir anlamda istisna, günlük rutinlerin kabuklarını kırarak normun esasını ortaya koyma gücündedir (Norris, 2007, s. 45). Ancak yine bu aşamada özellikle belirtmek gerekir ki söz konusu kuramcılar, istisna halini basit anlamda sıkıyönetim gibi bir sistemden ayırt etmektedir. Fark ise istisna haline karar verecek bir mekanizmanın olması ve bununla belirli bir otorite şeklinde var olmasıdır (Schmitt, 2008, s. 13). Doğal olarak istisna hali egemenlik ve karar alma ilişkisinin bulunduğu yerdedir (Zeybekoğlu, 2009, s. 27). Aynı zamanda insanlığı her türlü haktan mahrum bırakma hevesinde olan tahakküm olarak anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda egemen, istisna haline karar veren, ne yapılması gerekiyorsa onu yapma amacıyla olan bir güç olarak kabul edilmektedir (Schmitt, 2013, s. 45). Agamben'in açıkladığı şekli ile istisna hali, bir hukuki boşluk alanı ve hukukun içinde ara bölge olarak işlev görmekte, iktidarlar tarafından olağanlaştırılan ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına imkân tanıyan bir kavramdır. Yani egemenlerin bilinçli ve planlı bir şekilde istisna durumu yaratarak, kendi iktidarlarında güçlü kalmak, daimî olmak ve esnek kararlar almak gibi kabiliyet alanları yaratmalarına neden olmaktadır. Agamben bu aşamada kutsal insan kavramını kullanarak, istisna hali karşısında bireyin durumunu ortaya koymayı amaç edinmektedir. Kutsal insan, öldürülen ancak kurban edilmeyen yani öldürülmesi ceza gerektirmeyen 'homo sacer' olarak karşılık bulmaktadır. Homo sacer, egemen karşısında tüm insanların, potansiyel kutsal insana dönüşme imkânına atıfta bulunur. Yani kutsal insanın karşısında konumlanan egemendir ve kutsal insanın öldürülmesi hem beşerî hem de ilahi hukukun dışında bırakılmak suretiyle egemenin kararına bırakılmıştır. Bu bağlamda kutsal insan, egemen tarafından üretilirken, egemenlik alanında tahakküme maruz kalmaktadır (Agamben, 2001, s. 114). İnsanın kutsal varlık olarak değerlendirilmesi, en azından tanımlanması, saygınlık ve değerli olmak gibi bir özelliği çağırırsa da açık şekilde muhteva, pejoratif bir anlam ile yüküldür. Çünkü egemenin karşısında bulunan kutsal insanın, yine aynı egemen tarafından siyasal öznelliğinin askıya alındığı bir yapı mevcuttur. Bu yapıda vatandaş, egemenin

gözünde potansiyel bir terörist olarak anlaşılma ve tanımlama ihtimaline sahiptir.

Egemenin, yönetme ve tahakküm altına alma iradesine esneklik kazandıran homo sacer ve iktidar ilişkisi aynı zamanda ‘çıplak hayat’ açıklaması olarak da tezahür etmektedir. Agamben, Benjamin’in ‘Şiddetin Eleştirisi, Kader ve Karakter’ adlı metninden faydalanarak, şiddet ve hukuk arasındaki ilişkiyi çıplak hayat olarak açıklama gayretindedir. Nude Vita yani çıplak hayat tam anlamıyla kutsal insanın hayatıdır ve hukuk ile şiddetin bir yansımasıdır (Agamben, 2001, s. 84-85). Agamben, çıplak hayatı, Aristo’nun ‘Metafizik’ çalışmasında yer alan zoe ve bios kavramları üzerinden açıklamaktadır. Bu bağlamda Eski Yunan’da hayatın zoe ve bios terimleri üzerinden ifade edildiği bilgisi ile zoe’yu tüm canlı varlıkların hayatı (insan, hayvan ve tanrı), bios’u ise grup ya da bireyin yaşamı olarak izah etmektedir. Bu anlamda bios siyasal yaşamı temsil etmektedir (Agamben, 2001, s. 9). Yani insanın salt biyolojik varlığı ile siyasal yaşam ikilemi zoe ve bios üzerinden açıklanmaktadır. Dolayısıyla Agamben, insanın biyolojik anlamda varlığının siyasete, siyasi hesaplara dâhil edildiği üzerine analizde bulunmaktadır. İnsan ve çıplak hayat, siyasetin stratejisi içine dâhil edilmiş, egemenin hükmetme refleksi dâhilinde ele alınmaya başlamıştır. Hatta Agamben, siyaset ve çıplak hayat arasındaki ilişkinin belirli bir döneme ait olmadığını, sürekli bir yere sahip olduğunu söyleyerek Foucault’dan ayrılmaktadır. Çünkü Foucault, insanın salt biyolojik varlık olarak siyasi stratejilere dâhil edilmesini modernliğin gereği olarak görmekte ve 17. Yüzyıla kadar götürmektedir (Foucault, 2015, s. 104). Foucault’a göre biyopolitik, düzenlenmeyi ve normalleştirmeyi ifade etmektedir. Sağlıktan doğuma ve uzun yaşama kadar tüm fenomenlerin hükümet uygulamaları noktasında denetim altına alınmasıdır (Foucault, 1993, s. 101). Neticede insanları biyolojik varoluşları ile siyasal yaşamları arasında belirsizliğe mahkûm eden mekanizmalar farklılaştıkça çıplak hayatın konumu da bulanıklaşmaktadır ve çıplak hayat ile siyaset alanı örtüşmeye başlamaktadır. Açıkçası, Agamben, istisna halini; egemenlerin hükmetme yeteneklerini kalıcılaştırmak, çıplak hayatı ve kutsal insanı tahakküm altına almak adına kullandıkları gerekçesiz, planlı ancak abartılmış bir olağanüstülük olarak değerlendirmektedir.

Tüm bu izahların sonucunda ve istisna halinin en üstün ve asli hükmedici güç tarafından belirlenen bir kavram olarak kabul edildiği sistemde, pandemi bir istisna hali olarak kabul edilmeli midir? Agamben tartışmasız bu soruya evet cevabını vererek, ülkelerin hastalık karşısında etik ve politik çöküşlerinin cevabını bulmak istediğini belirtmiştir. Şubat 2020’de Quodlibet yayınevini internet bloğunda ‘Bir Salgının İcadı’ başlığıyla tarafını ve asıl çıkış noktasının ipuçlarını vermiştir. Ona göre salgın en başta icat edilmiştir ve olağandışı durumu normalleştirilerek, ideal bir bahane yaratmaktadır. Çünkü o salgını çeşitli önlemler aracılığıyla insanların rıza gösterdiği ve aşırıya kaçan uygulamaları ile insanların sınırlandırıldığı bir süreç olarak tasvir etmektedir. Agamben, çeşitli sorular etrafında salgının etik ve politik etkileri üzerine yorum yapmaya devam ederken, pandemiyi hiç de belirtilmeyen bir risk olarak toplumun, sevdiklerini bir başına ölmesi için terk ettiğini ve ölü bedenlerin bile nasıl yalnız başına bırakıldığını anlamaya çalışmaktadır. Ancak onun için en önemli endişelerden biri de hareket özgürlüklerimizin kısıtlamasını sorunsuz bir şekilde kabul etmemizdir. İlişkileri, arkadaşlık ve akrabalığın belirtilmeyen bir risk adına fiilen askıya alınması, bu endişeler arasında gösterilmektedir. Frank Furedi, korku kavramını beklenmedik ve öngörülmeleyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizma şeklinde tanımlamaktadır (2014, s. 8). Bu düşünce ile birlikte korku ve panik kendini haklı çıkaran bir dinamiğe sahiptir ve korku, günümüz dünyasında en önemli güç olarak kabul edilmiştir. Agamben de tam olarak bu anlayışa paralel şekilde korkunun gerekçesiz bir acil durum ile zihinlere enjekte edildiğini düşünmektedir. Aslında egemen, kutsal insanı korku aracılığıyla dizginleyerek biyolojik varlığını siyasi stratejilerine dâhil etmekte ve kullanmaktadır.

Agamben, insanların süreç içerisinde gösterdiği rızayı sorgularken iktidarların eline geçen bir fırsat olarak değerlendirmesini sürdürmüş ve salgının en başta icat edilmiş olduğunu kabul etmiştir (Agamben, 2020, s. 11-16). Radikal bir açıklama daha getirerek, insanların eskiden dine karşı sergiledikleri tutumu tıp bilimine yönlendirdiğini ve bilimin bir din halini aldığını iddia etmiştir. Ona göre Covid-19, gerekçesiz acil durumun yarattığı bir istisna halidir. Hükümetlerin savaş ya da baskıcı rejimlerde ortaya attığı ve belirli bir temellendirme ve yasalardan yoksun olağandışılığın süreklilik kazanmasıdır. En net ifade ile Agamben, salgının bir istisna hali olarak tarihsel süreç içerisinde hukukun askıya alınmasına neden olan, iktidarların korku ve panik aracılığıyla politikalarını daha

rahat ve haksız bir meşruiyetle uygulamalarına birer fırsat sunan bahane olarak değerlendirmektedir. Çünkü O, geçmişte daha ciddi salgınların olmasına rağmen, şimdiki gibi bir acil durumun yaratılmadığını düşünür. Bu bağlamda mevcut tedbir ve eylemleri, iktidarın biyolojik yaşam üzerinde kontrolü olarak değerlendirmiş ve istisna halinin normal koşullar olarak kabul edilmesine itirazda bulunmuştur. Toplumların çıplak hayattan başka bir şeye inanmadığını ülkeleri felç eden panik dalgasına bağlarken, güvenlik nedeni ile denilerek özgürlüklerin feda edildiğini öne sürmektedir. Sosyal mesafe gibi evlere kapanma kuralları da onun için birer kapanma pratiği ve özgürlükten vazgeçme eylemleri olarak kabul edilmektedir.

Bir kapanma pratiği olarak ele aldığı salgın tedbirleri, onun için aynı zamanda din olarak bilimin sahneye çıkmasına neden olmaktadır. 'Din Olarak Tıp' (Agamben, 2020a) yazısında bilimin çağımızın dini haline geldiğini ve modern batıda üç büyük inanç sisteminin sürekli var olduğunu dile getirirken bunların Hristiyanlık, kapitalizm ve bilim olduğunu ileri sürmektedir. Bilim ve diğer dinler arasında her zaman bir ihtilaf olduğu, günümüzde ise bu ihtilafın çok net anlaşıldığı ve bilimin bu aşamada başarılı olduğu da iddia edilmektedir. Agamben'e göre artık tıp, dinin yerini almış ve tanrısal ve dinsel öğeler, tıbbi literatür içerisinde çeşitli kavramlara karşılık gelmeye başlamıştır. Ona göre artık hastalık adında kötücül bir tanrı vardır, bunun özel failleri bakteri ve virüslerdir. Bunların karşısında sevecen veya müşfik bir tanrı vardır ki karşılığı iyileşme; özel failleri ise ilaçlardır (Agamben, s. 2020a). Doğal olarak dini pratiklere benzer şekilde tıbbın bireyleri birer inançlılar olarak yönlendirdiği görülmektedir. Bu durum ise insan hayatının her alanına nüfus ederken, sadece hastalandığında ilaç kullanma pratiğinin dışında, sürekli virüs ya da bakterilerin var olduğuna inanarak tıbbı itaat ve varoluşsal bağlılık esas kabul edilmektedir. Agamben tıbbın ya da genel anlamda bilimin bir din gibi varlığını sürdürürken virüse bulaşma gibi kötü amellere karşı bir itaat alanı ve imkânı oluşturduğunu düşünmektedir. Tüm bunların anlamı egemenin, yöneten gücün ya da iktidarın, biyoiktidar benzeri bir yapı ile istisna halleri oluşturarak hükmetme kabiliyetini geliştirmesidir. Agamben için pandemi süreci de bunun başka bir örneğidir. Hatta (Şubat, 2020) yazısında, terörizmin istisnai önlemler alma noktasında bahaneler tüketildiğinde bir salgını icat etmenin ne denli imkân ve yeni alanlar yarattığını söyleyerek, salgın ve istisna hali ikileminde analizini açıkça ortaya koymaktadır. Neticede egemen iktidar, biyopolitik iktidardır ve modern devletler biyolojik hayatı kendi politikalarının merkezine koyma suretiyle iktidarını yönetir. En azından Agamben ve istisna hali olarak pandemi analizi bu sonuca ulaştırmaktadır. Neticede pandemi, Agamben için çıplak hayatın kontrol altına alındığı bir istisna halidir. Egemen güç, mevcut durumun istisnai olduğuna karar verir ve bunu kalıcılaştırarak tahakküm gücüne güç katar.

İstisna halini çıplak hayatın kontrol altına alınması olarak değerlendiren bir düşünür için elbette birtakım itirazlar olacaktır. Ancak bu itirazlardan önce pandeminin Agamben tarzı olmasa da biraz daha felsefi kabiliyet alanından uzak, ciddi bir istisna durumu/hali olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu izah, pandemiye Agamben'in istisna hali olarak kabul etmesi ile çok uzak bir muhteva taşımaktadır. Yani çalışmada salgın döneminin, viral bir istisna hali olarak kabul edilmesi ile Agamben'in gerekçesiz ve abartılmış egemen icadı olarak kabul ettiği istisna hali arasında felsefi, siyasi ve yöntem bağlamında ciddi farklılık hatta tezatlık bulunmaktadır. Felsefi ya da siyasi birtakım anlamların uzağında, pandemiye istisna hali olarak kabul etmemin anlamı ve karşılığı, modern devletlerin salgın ile birlikte aldığı, almak durumunda kaldığı politika ve tedbirlerdir. Binlerce kişinin istisnai bir af ile çeşitli ülkelerde hapisten çıkarılması, ülke sınırlarının kapatılması, karantina süreçleri ve ölümle ilgili pratiklerin tümü, durumun istisnai tarafına yönelmemizi sağlamaktadır. Bunların dışında yasaklı bölge ve alanlarla tüm bağlantıların kesilerek ilişki, arkadaşlık ve akrabalık gibi birçok durumun yeni boyutlara ulaşma zorunluluğu, eğitimin uzaktan da olsa askıya alınması, enfeksiyona kapılan, kapılma şüphesi olan kişilerin toplumdaki izole edilmesi gibi durumlar da istisna haline katkıda bulunmaktadır. Ancak tüm bunlar, pandeminin Agamben tarzı istisna hali olması için yeterli ve doğru veriler kabul edilmemelidir. Çünkü O, ampirik anlamda itiraz edilecek veriler ile pandemiye egemenlerin normal bir yönetim paradigması olarak değerlendirdiği bir istisna hali olarak kabul etmektedir. Söz konusu istisna hali onun iddia ettiği gibi devletlerin vaka ve ölüm sayılarını fazla göstererek, toplumu kontrol altında tuttuğu bir süreçten uzaktır. İnsanların yaşadığı endişe, panik ve ölüm korkusu, devletlerin ekonomiden siyasete kadar birçok alanda sıkışıp kalması, pandemiye bilinçli ve planlı bir istisna halinden uzaklaştırmaktadır. Yani salgın, Agamben'in kastettiği gibi icat edilmiş değildir. En azından pandeminin yarattığı korku, öldürme gücü ve geleceğe yönelik endişeler,

devletler tarafından icat edilmemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün Ocak, 2021 verileri ile yaklaşık doksan milyon insanın enfekte olduğu, iki milyona yakın insanın salgın dolayısıyla öldüğü ve iki yüzden fazla ülkede salgının görüldüğüne ilişkin açıklaması pandemiyi gerektiren bir acil durum olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Zizek'in de ifade ettiği gibi, devlet iktidarlarının devlete karşı güvensizliğe neden olabilecek, yeterli değil ya da çaresiz kaldılar gibi söylemlere neden olabilecek bir salgını icat etmesinin mantıklı ve tutarlı bir tarafı bulunmamaktadır (2020c, 17). Sermayenin işleyen yeniden üretimini bozabilme gücüne sahip bir kaos ve paniği desteklemesinin de aynı ölçüde gereksiz ve akıl dışı olduğu görülmektedir. Neticede devletlerin küresel ekonomik krize neden olacak bir süreci tetiklemesinin ve desteklemesinin devlet çıkarı ile bağdaşan bir yanı bulunmamaktadır. Tüm bu veriler, pandemiyi bir istisna hali olarak global bir problemlen alan yarattığına anlamlı açıklamalar getirirken, Agamben tarzı gereksiz acil durum ve icat edilmiş salgın düşüncesine itiraz etmek için geçerli sayılmalıdır. Çünkü O, insanları gettolaştırmak için bilinçli olarak abartılan süreçten bahsederken, distopik bir ortam tasavvur ederek virüse karşı verilen tüm mücadeleyi nafile bir çaba olarak göstermeye sebep olmaktadır (Bakır, 2020). Tam da bu aşamada Agamben'in devletlerin icadı dediği salgın, normal bir gripten çok uzak ve günümüz insanının karşılaştığı en öldürücü güç olarak ortaya çıkmıştır. Hatta onun söylemlerinin aksine devlet ve iktidarların, durumun ciddiyetini tam olarak ve zamanında kavrayamaması, hatta kimilerinin reddetmesi, acil tedbirlerin alınmasını geciktirerek, salgınla ilgili tablonun daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Agamben'in iktidarların salgın icat etmesi düşüncesi bir yana, devletlerin olağanüstü hali ilan etme noktasında isteksizliği, pandemiyi istenmeyen bir istisna hali olduğu gerçeğini daha net yansıtmaktadır. Trump gibi bazı liderlerin, ekonomiyi güçlü tutmak, normale hızlı bir şekilde dönmek adına, pandemiyi normalleşme ile çözebileceklerine yönelik inançları henüz canlılığını korumaktadır. Tüm bu nedenlerle, salgının artması ile insanların eve kapanması, gündelik hayatın askıya alınması ve insanların bazı özgürlüklerinden vazgeçmek durumunda kalması ile Agamben'in kastettiği devletlerin hukuku askıya almak niyetiyle özgürlükleri kısıtlama hevesi tabana karşıtlık içindedir.

2. İSTISNA HALİNDE ÖLÜME İLİŞKİN YENİ FORM; İZOLE ÖLÜM- KİRLİ ÖLÜMLÜ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak adlandırılan sürecin, toplulukların muhatap olduğu plansız (Agamben-vari olmayan) bir istisna hali olduğuna kanıt öğelerden birisi de ölüm ve ölüme ilişkin pratiklerin şekil ve anlam değiştirmesidir. Eski çağlardan günümüze toplumsal merkezinde olan ölüm olgusu, var olan yaşamın ötesinde farklı bir yolculuğu bilmek ve hazırlanmaktır (Kellehear, 2012, s. 100). Aynı zamanda sosyal bir olgu ve fenomen olarak, geleneksellikten farklı modernlik evresine hatta post modern düzen içerisinde yeni gelişme ve değişimlere göre farklı gerçeklik alanları oluşturmaya da müsaittir. Tarihsel süreç boyunca insanda ölümü hatırlatan, ölüm düşüncesini güçlendiren ölümcül, bulaşıcı hastalıklar, mezarlıklar, cenazeler olmuş, tüm bunlara karşı da önemli direnç eylemleri hazırlanmıştır (Karaca, 2000, s. 100). Elbette bu dirençlerin kaynağı kimi durumlarda din, kimi zaman teknoloji ve çoğu zaman kapitalist mekanizmadır. Yani asıl kastedilen ölümün tarihsel süreç içerisinde anlam, tanım ve kendisine karşı alınan tavrın değişmesidir. Neticede bu aşamada anlatılmak istenen ölümün ilk çağlardan bugüne geçirdiği tarihsel süreci ayrıntılı analiz etmek değildir. Asıl amaçlanan, evcilleştirilmiş ölümden, özellikle izole edilmiş olan ölüme doğru seyir alırken bunun pandemi ile alakasını ortaya koymaktır.

Doğal ölüm, geleneksel dünya insanı için evcilleştirilmiş ve hane içerisine kadar davet edilmiş sosyal bir olgudur. Ölümün de ölüm pratiklerini içeren ritüellerin de bir saygınlığa kavuştuğu modern öncesi dönemde topluluk, ölümü olağan bir durum olarak karşılamış ve ölüm pratikleri buna göre oluşturulmuştur. Ölüm söz konusu dünya için yasaklanan ya da ayıp sayılan bir durum olmaktan ötededir (Aries, 1991, s. 91). Ölüm doğaldır ve insanları dayanışmaya itebilecek bir etkiye sahiptir (Kızılcılık, 2000, s. 165). Bu aynı zamanda ölüm ve pratiklerinin gizil işlevidir. Topluluk bilincinin oluşmasına katkıda bulunurken endişenin paylaşılması toplumsal bağların güçlenmesi gibi önemli görevleri yerine getirmektedir (Karaca, 2000, s. 194). Ölüme aşinalığın gerçekleştiği sistem içerisinde yalnızlık bertaraf edilerek bütünleşme sağlanmaktadır. Bir anlamda ölümün din gibi çeşitli fenomenler aracılığıyla evcilleştirildiği ve kendisine karşı oluşturulacak korkunun ortadan kaldırıldığı yapı aynı zamanda kadercilik anlayışların bir sonucudur. Ölüm her şeyden önce -çoğu durumlarda- olması

gerektiği gibidir. Geleneksel ölüm, istisnai ölümler dışında (savaş meydanında ölüm, idam sehpasında veya veba gibi salgınlarla gelen ölümler, daha farklı bir çerçevede alınmalıdır) yatakta ölümdür, dolayısıyla hane içine girmiş evcil bir formdur. Ölenin odasının bir bakıma kamusal alana dönüştüğü yapı içerisinde eş, dost ve akraba ölümün kaçınılmaz sonunu davet ederek söz konusu olguyu evcil bir niteliğe büründürmektedir. Ancak modernleşme gibi toplumsal yapının çeşitli formlara bürünmesine ve farklı gerçekliklerin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel başkaldırı ve değişim, birçok konuda olduğu gibi beden, ölüm ve hakikat kavramlarının da yeni anlamlara bürünmesine neden olmuştur. Modern birey ve modern beden, bilim ve aklın hem nesnesi hem de öznesi olmaya başlamış (Foucault, 2000, s. 209), ölüm de son bir yazgı kalıntısı olarak akıl egemenliği bağlamında meydan okunan bir olgu haline gelmiştir (Bauman, 2000, s. 221). Yani artık ölüm, evcil ya da masum değil olması gereken bir son ve kadercı anlayışların baş eğdiği bir kavram olmaktan çıkmıştır. Ölüm artık meydan okunan modernite sürecinde yasaklanan bir kaçıştır. Ölümü öldüren modernite, aşırı ferdiyetçi tutum geliştirerek toplumdan kopuk insan profili yaratmıştır. Bu aşamada modernite anlayışı, bireyciliği sayesinde ölüme karşı bastırma tavrı geliştirmiş, ölüm bir tabu ve yadsıma meselesi haline gelmiştir (Ünal, 2011, s. 125). Artık yasaklanma ve inkâr üzerine kurulan ölüm tam da modernite ve kapitalizm mantığına paralel şekilde en azından nedenlerinin anlaşılabilir olmasını ve mümkünse ertelenebilir bir fenomen haline gelmesini gerekli kılmıştır. Yani ölüm olayı gerçekleşse bile kapitalist mantığa uygun biçimde özel hayat sigortası ve poliçeler aracılığıyla karlı çıkmanın bir yolu haline gelmiştir. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda ölü bedenlerin kutsanması ile modern dönemde farklı uzmanlıkların ortaya çıkması ölüme ilişkin açıklamaların farklılaşmasına neden olmuştur (Sağır, 2017, s. 243-283).

Artık bireysel olan ölüm yasaklanmış ve dünyevileşmiştir. Bunun anlamı geleneksel ölüm ve pratiklerinin kutsal ve tanrısal alanı terk etmesidir. Kutsallaştırılmış alan ve anlamlar silsilesi dünyevileşirken modern tavır mutluluğu öne sürerek ölümü hem yasaklamakta hem de dünyevileştirmektedir (Aries, 1991, s. 93). Ancak tarihsel süreç modernitenin farklı bir evresine geçişi mümkün kıldığında farklı modernite anlayışı, ölümden ziyade ölümsüzlük üzerine kafa yormaya başlamıştır. Burada asıl özne bedendir ve beden haz, moda, estetik gibi standartlar içerisinde denetime tabi tutulmaktadır. Söz konusu aşama estetik cerrahiden organ nakline kadar çeşitli fırsatlar ile ölümü değil ama ölümsüzlüğü ayartmaya çalışmaktadır. Artık geleneksel dönemin ölümü, zamansız ve kovulan bir hal almıştır. Burada zamansız ölüm hadisesinin en önemli dayanağı farklı modernlik evresinin tüketim toplumu mottosu ile hazcı anlayışı ve bedeni nesneleştirmesidir (Işık, 1998, s. 15). Neticede ölüm sosyolojik bağlamda geleneksel toplumdan farklı modernlik evresine, evcilleştirilmiş olandan dünyevileşmiş olana doğru seyir izlemiş son radde de kendisinden çok antitezi yani ölümsüzlüğü ön plana çıkarmıştır. Geleneksel dönemin aksine kutsal alanını terk eden ölüm olgusu ve pratikleri, ayartılan ölümsüzlük felsefesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak burada zikredilen yeni olması veya yeni anlamlar dünyasına sahip olması hususu, oldukça tartışılır hale gelmiştir. Bunun sebebi farklı modernlik evresi her ne kadar bedeni disipline etse de veya estetik, haz gibi kavramlarla ölümü öldürmüş olsa da toplumsal birtakım gelişmelere karşı direnç gösterememektedir. Neticede, istisna hali olarak ortaya çıkan ve toplumsalı en derin noktasına kadar etkileyen pandemi ile evcil, yasaklanan veya ayartılmaya çalışılan ölüm, artık anlam ve muhteva bakımından yeni izahlara muhtaç hale gelmiştir. Özellikle çeşitli yaş grubu ve hastalıklara sahip bireyleri etkileyerek ölümüne neden olan süreç, ölüm sosyolojisi bakımından yeni kavramsallaştırmalara ihtiyacı doğurmuştur. Artık ölüm eskisi gibi evcil, görmezden gelinen bir fenomen değildir. O halde ölüm, istisna hallerinin en önemlisi, yani pandemi döneminde nasıl açıklanmalıdır?

Farklı modernlik evresinde tam da beden ve ölüm, tüketim estetiği ve anlayışı çerçevesinde ayartılırken ve sağlıklı beden ihtiyacı topluluğun beyinlerine enjekte edilirken pandemi süreci baş göstermiştir. Yani kapitalist mekanizmanın merkezinde olan insanoğlu, sağlıklı beden ihtiyacı gibi çeşitli tüketim çılgınlığının önermeleri ile sarmalanmışken hayatta kalmanın eskiden hiç olmadığı kadar irade ve çabaya muhtaç olduğu bir dönem ile allak bullak olmuştur. Çok hızlı bir şekilde bulaşın olduğunu fark eden bilim dünyası ve sonrasında toplumlar, acil durum müdahalesi gibi mekanizmaların güçlenmesine yönelik bir gayret içerisine girmiştir. Küresel bir salgın haline gelen Covid-19, bu aşamada ciddi oranlarda ölümlerle sonuçlanan vakalara sebep olurken, aynı zamanda kaygı ve ölüm korkusunu da beraberinde getirmiştir. Bilim ve özellikle devletler, kontrol dışı olana karşı çeşitli savunmalar geliştirmeye başlasa da viral salgınla beraber, enformasyon bilgi kirliliğinden

kaynaklanan endişeye ve panik salgınına karşı çözüm üretmemiştir. Çünkü özellikle ölümlerin artışı ve ölümün bu farklı şekli, toplulukların özgürlük pratiklerine engel koyup hem kelimenin tam anlamıyla hem de ruhsal anlamda ‘kapanma’ların yaşanmasına yol açmaktadır. Söz konusu virüs, her türlü hareketin ciddi ölçüde kısıtlanmasını öneriyor ve gündelik yaşam ve iş etkinliklerini askıya almayı deyim yerindeyse emrediyor. Zizek tarafından doğanın intikamı olarak değerlendirilen bu süreç (2020a, s. 2), bir anlamda modernitenin sorgulanmasına imkân tanıyor. Evet, bu bakteri ve hücreden daha küçük, aynı zamanda insandan daha basit bir organizma(virüs) vasıtasıyla gerçekleşiyor. Bu durum dünyanın yeni bir çağına yönelik ilanı gibi tezahür mü ediyor bilinmez ama modern medeniyetin varlığına karşı bir direnç olarak algılanmalıdır. Tıpkı Zizek gibi Dussel de doğanın modern kibri mat ettiğini modernitenin saldırdığı her türlü farmakolojik endüstrinin virüs olarak geri dönerek bumerang etkisi yarattığını düşünüyor (Dussel, 2020). Modernite ve doğa arasında gerçekleştiği tahayyül edilen bu savaşta, modern insan ölüyor ve bu tarihsel süreçte olmadığı kadar yalnızlık içerisinde gerçekleşiyor.

Küresel ölçekte çok ciddi şekilde etkiye sahip olan söz konusu istisna hali, yaşamının ciddi bir şekilde iradeye muhtaç olduğunun bilincinde insan kitlesi yaratmaktadır. Ancak burada ayırt edici unsur, virüse yenilen insanların ölümünden de o derece panik ve endişe duymasıdır. Bu panik dalgasını ve endişeyi yaratan belki de modernitenin zamansız ve olmaması gereken diye değerlendirdiği ölümün kirlenmiş olmasıdır. Ölüm modernitenin öldürdüğü ve yersiz olarak değerlendirdiği kimliğinden sıyrılarak kendisini hayatın ve gerçekliğin merkezine yerleştirmiş, aynı zamanda modernite bireyselliğini kendi yolculuğunda kullanmaya başlamıştır. Ölüm artık virüsle birlikte zamansız değil, zamanın her anında ve sinsice ortaya çıkan bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra ölümler, toplumdan izole biçimde gerçekleşirken, kirli ölümlüleri ortaya çıkarmaktadır. Çünkü virüsten dolayı hayatını kaybeden her insan, bir anlamda uzak durulması gereken canlı kalıntısı olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda virüs, insan vücuduna girdiğinde insanı ele geçirip kirli ölümlüleri oluşturmaktadır. Aslında burada kirlilik olgusu son derece sosyolojik bir muhteva kazanmaktadır. Genel anlamda kirlilik kodları bu aşamada bedene yöneliktir; ancak manevi ve ahlaki birçok boyutu barındırmaktadır. Bu hususta Douglas, kirlilik kodlarını basitçe bedene yönelik olduğunu iddia edip ahlak kurallarının örf ve adetle birlikte düşünülmesi gerektiğini düşünür. Aynı zamanda kirlilik bir tabudur ve kirliliğin ahlak ve toplumsal düzenle bağlantısı vardır. Bu bağlamda kirlilik de bedenle ilgilidir (Douglas, 2007, s. 145-146). Açıkçası kirlilik, ruhsal alanı ile ilgili birçok kimliğinden sıyrılarak sekülerleşmiş, insanın bedeninde veya kanında gezen bir nosyon olarak anlam kazanmıştır. İşte bu yüzden virüs tarafından ele geçirilen insan bedeni, başlangıç itibarı ile ruhsal değil belki ama kirli ölümlüleri ve bedenleri yaratmaktadır.

Ritzer, dolaşıma çıkan ve dünyanın her yerini istila eden mikropların, insan bedenini ele geçiren virüsler ancak daha çok korkular olduğunu iddia etmektedir (2011, s. 386). Hastalığın salgına dönüştüğü bir dünya da korkular da küreselleşmiştir. Pandeminin etkili olduğu bu süreçte düşman ve biz kavramının dışında ‘onlar’ olarak nitelendirilen virüstür. Ve sosyolojik bağlamda düşman bedeni ele geçirdiğinde kirli olanı yani ‘onları’ yaratmaktadır. (Bu aşamada ‘biz ve onlar’ sosyolojik bir anlam taşımaktadır ve biz, birlikteliği, ortak bağ ve dayanışmayı; onlar ise grup dışı olarak düşmanı, ötekini çağırıştırır (Bauman, 1999, s. 54)). Aslında son dönemlerde çok daha fazla rastlanan virüse yakalanmış kişilerin virüslü olduklarını saklaması, dışlanma ve öteki olarak değerlendirme korkusundandır. Aynı zamanda normalin farklı bir boyut kazandığı ve yeni normal olarak adlandırıldığı sürecin dışında kalma endişesidir. Küresel bağlamda saldırıya geçen öteki olarak virüsün yarattığı pandemi içerisinde, toplum tarafından yeni bir öteki olarak konumlandırma sessizliğidir de diyebiliriz. Artık virüs kaynaklı ölen kişiler, sürekli olarak -modernitenin tüm çabasına ve kodlarına rağmen- ölümü yalnızlık duygusu etrafında hatırlatmaktadır. Belki de modernitenin öldürmek istediği ölüm, çok acımasız bir şekilde hayatın ve gerçekliğin merkezine oturmuştur. Virüsten ölen kişilerin hem son anlarında hem de son görev olarak değerlendirilen ritüellerinde yalnız olması ‘kirli’ ölümlüleri ve ‘izole’ ölüm olgusunu hatırlatmaktadır.

3.VİRAL İSTİSNA HALİNDE İKOMUNİZM, TÜKETİM VE KOMÜNİZM TARTIŞMALARI

Farklı modernlik evresi yani modernite sonrası dönem, sürekli sağlıklı olma hali dürtüsü ile bireylerin bedenleri üzerinde hegemonyasını, tüketim kültürü uğruna sürdürmektedir. Ancak ölümü değil ama ölümsüzlüğü ayartma niyetindedir. Gerçekten de tüketim çılgınlığı haz, estetik, moda ve reklam gibi

birçok verileri ile kişilerin bulunduğu anı ele geçirerek, geleceklerini ipotek altına almaktadır. Çünkü söz konusu düzenin temel amacı tüketimdir ve her şeyin üretimi, devamlılığı da tüketime bağlıdır. Arendt'in dediği gibi bu yaşam tarzı her nesnenin tüketilmesini mubah kılmaktadır (1994, s. 183). Her nesne içerisinde bireylerin bedenleri önemli tüketim malzemesidir ve tüketimle ilgili logolar temsil ettiklerinin maddi varlıklarından daha değerlidir. Algılarımız üzerine metaların yağdığı bu süreçte, ülkeler markalara, evler vitrinlere, şehirler süpermarketlere ve insanlar tüketiciye dönmüştür. Tam bu noktada ikomünizm, tüketim ve ihtirasın, tüketim çılgınlığının getirdiği yıkımın hakkında bir kuram olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta bilincin özgürleşmesi ve haz algısının gerçeklik algısından ayrılması hakkındadır (Cremin, 2011, s. 10). Çürümüşlük, para yiyicilik, sömürü ve yakın zaman içerisinde çevre felaketlerinin gerçekliği, italik i harfi ile fetişleşen bilincin karşısına çıkan gerçeklikler ile ilgilidir. Bu aşamada tespit, bizi motive eden ihtiyaçlar değil, daha ziyade ihtiyaçların tatmin edilmesinden doğacak haz beklentisidir. Bu Freud-vari libidosal bir beklenti ile alakalıdır. Çünkü biraz geriye gittiğimizde yeni ya da farklı modernite ile birlikte etik anlayışının yerini estetiğin aldığını ve geleneksel tüketici kitlesinin kapitalist sistem için yetersiz kaldığını görebiliriz. Geleneksel tüketici kitlesi biyolojik ihtiyaçlarını giderdiğinde tüketimi sonlandırmaktadır. Yani bir anlamda ihtiyaçlar hiyerarşisi ters yüz edilmek suretiyle biyolojik ihtiyaçların yerini psikolojik ihtiyaçlar almıştır. Ve bu yüzden çalışma etiği yerini tüketim estetiğine bırakmıştır (Bauman, 1999, s. 51). İşte Freud-vari libidosal talep tamda bu nokta ile açıklanmalıdır. Cremin'in ikomünizmi de doğrudan ihtiyaçlar ve sahte ihtiyaçların varlığı ile bağlantılıdır. Hatta o, ihtiyaçlar ve sahte ihtiyaçlar vardır; ihtiyaç duyulan sahte ihtiyaçlar da vardır düşüncesi ile artı-değer ve artı-zevki aynı paralel daire içerisinde tutmaktadır (Cremin, 2011, s. 30). Tüm bunların anlamı, maddi olarak tüketimin yerini alan imaj ve marka tüketimi hem göstergelerin tüketimine hem de tüketim mallarının neden tüketildiğine yönelik algının değişimine neden olmasıdır. Çünkü insanlar tüketim mallarına onların fiziksel özelliklerinden dolayı değil, başkalarıyla iletişim kurmak ve olup bitenleri anlamlandırmak için ihtiyaç duymaktadır (Douglas, 1999, s. 83). Hatta Bruckner tüketimin nesnelere yerine yenilerini satın almak maksadıyla yapıldığını düşünmektedir. Çünkü insanın zenginliği nesnelere korunup saklanmasıyla değil sürekli olarak onları tüketmesiyle gerçekleşmektedir. Mutlu ve keyifle sonuçlanan bir yok oluşturma, der Bruckner. Nesnelere yeniden doğmak için ölmektedirler (Bruckner, 2006, s. 53). Tüketimle gerçekleşen yeniden dirilişlerle, mutluluğu tatmak, tasaları ortadan kaldırmak duyguları bir arada yaşanır. Bu bir gösteridir. Ayrıca böylesi bir büyülenme ve başlangıçta kapitalistleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gösteri gerçekliğin üstünü örtmek ve istediği şeyi aktarmak konusunda oldukça maharetlidir. Çünkü bu toplum tipi sahte cenneti gökyüzüne havale etmeyip bunları kendi içinde barındırmaktadır (Debord, 2012, s. 41). Bu bağlamda Baudrillard da tüketimi, tüm kültürel sistemimizin üstüne oturduğu aktif bir ilişki biçimi olarak değerlendirmektedir. Bu aynı zamanda sistemli bir etkinlik dünyası şeklinde de ele alınmaktadır (Baudrillard, 2002, s. 240).

Bu etkinlik dünyası kimi tartışmalarda yeni kapitalizm olarak anlam bulmaktadır. Yeni kapitalizmin tüketim odaklı yapısı insan ilişkilerini, mutluluğu, haz ve arzuları etkilemektedir. Çünkü tüketim toplumu bireylerin hazlarını tatmin etmek adına önemli bir misyona sahiptir. Yeni kapitalizm aynı zamanda kendisinin devamını sağlamak için tüketimin devamlılığını sağlamak zorundadır. Bu sebeple kitlelerin yaşamlarını ekonomik pratiklerin çevrelediği bir sistem mümkün olmaktadır. Böyle bir sistem içinde tüketici ve çalışan-üreten insanın hem sosyal ilişkiler hem de karakter bağlamında etkilendiği aşikârdır. Çünkü yeni kapitalizmin bireyden beklentileri iş ve aile yaşantısında sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Sennett, söz konusu yeni kapitalizmin karakter üzerine etkisine odaklanmaktadır. Yeni kapitalizmi esnek kapitalizm olarak açıklarken, kar etmenin dışında bir amacı olmayan sistem içinde bireyin yalnızlık ve işe yaramazlık gibi duygulardan etkilendiğini düşünmektedir (Sennett, 2011, s. 58). Hatta bu aşamada hayatını 70'li yılların iktisadi koşullarında kuran Enrico ile 2000'li yılların iş hayatında konumlanan oğlu Rico üzerinden kapitalizmin geçirmiş olduğu evrimi açıklamaktadır. Bu aşamada kapitalizmin bir ailenin iki kuşağının yaşam koşullarını nasıl etkilediğini göstermeye çalışmıştır. Esnek kapitalizm sürecinde uzun vade yok sloganı, aile ilişkilerinde fedakârlık ve kendini adama duygularını yerinden etmektedir. Rico'nun iş hayatında başarılı olmasını sağlayan esnek davranış, iyi bir aile babası olmasını engellemiştir. Dolayısıyla aile ve iş arasında yaşanan gerilim çalışanların karakterlerini etkilemektedir (Sennett, 2016, s. 28). Bu gerilim durumu özellikle esnek kurum ve kapitalizm ile daha sağlam bir zemine oturmaktadır. Çünkü günümüz dünyasında esnek kurumlar rutinin yol açtığı kötülükleri yok etmenin peşindedir. Ancak

aynı esneklik anlayışı yeni iktidar ve kontrol yapıları üretirken kişinin özgürleşmesini geciktirmektedir. Esnek üretimle aile içerisinde yaşanan gerilime dikkat çeken Standing de devletin kendisinden beklenen sosyal sorumlulukları yerine getirmemesinin yanı sıra kişilerin de aile içerisinde sorumluluktan kaçtığı düşünmektedir (Standing, 2017, s. 45). Bu, aynı zamanda kapitalizmin yeni zihniyetini açık eder. Gaulejac'a göre bu zihniyet, stres, anlam kaybı, paradoksal yönetim, iyi performans göstermeyenlerin ayıklanması gibi durumlarla açıklanmaktadır (Gaulejac, 2013, s. 12). Lash ise anlık yaşamın günümüzün tutkusu haline geldiğini geçmiş ya da gelecek için değil kendin için yaşamın mühim bir hal aldığını ifade etmektedir (Lash, 2006, s. 156). Lemert'e göre uzun vadenin olmadığı bu yapı, aile, arkadaşlık ya da benliğin parçalanmasına neden olsa bile aynı zamanda sürekli çalışmayı ve hayatın tamamını profesyonel kimliğe adamayı gerektirmektedir (Lemert, 2011, s.19).

Esnek çalışma koşullarında çalışanlar arasında ilişkiler yüzeleşerek kolektif duygu kaybolmuş ve akışkanlık hâkim olmaya başlamıştır. Sennett, uzun yıllar bar işletmeciliği yapan ancak daha sonra reklam şirketi ile anlaşıp çalışmaya başlayan Rose'un hikâyesinde de risk almanın artık girişimci kapitalistlere özgü olmadığını, riskin kitleler tarafından her gün omuzlanması gerektiğini ifade eder. İş yerinde daima kendini kanıtlamak durumunda kalmanın sürekli riske maruz kalmayla eş değer olduğunu ve tüm bunların karakter duygusunu aşındırdığını ifade etmektedir (Sennett, 2016, s. 28). Dolayısıyla modern risk kültüründe hareketsizlik başarısızlıktır ve esnek kafa yapısı gençlerle özdeşleşmektedir. Böyle bir kapitalist sistem içerisinde insanlar, uzun süreli insani ilişkilerin ve kalıcı hedeflerin yokluğunu hissetmekte, takım çalışması ile esnek bir ekonomi politikasına uygun iş etiği geliştirmek zorunda kalmaktadır. Takım çalışmasının olduğu otoritesiz yapı, amaçlı insanın yerine ironik insanın yerleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum kişinin emek ve değerini takdir edecek insani otoriteden yoksun bir yapıya ulaşmaktadır. Neticede kapitalist kültür, insanların yaşamlarında tahribata yol açarak, belirsizliklerin esnek üretimle had safhaya ulaştığını göstermektedir. Sennett, yeni kapitalizmle mümkün olan esnek kurumsallaşmanın kısa süreli iş sözleşmelerine ve geçici istihdama yol açtığını bundan dolayı insanların gelecekle ilgili öngörde bulunamadıklarını ifade etmektedir. Gelecek ile ilgili belirsizlik kişilerin başa çıkması gereken bir başka olgu olmaktadır. Bu sistem içinde kişi iş birliği ve rekabet duyguları ile güven duygusundan mahrum kalmış, bir başka baskı ile yüzleşmiştir. Kısa süreli amaçlar toplumsal yaşamda ve insan ilişkilerinde etkili olmaktadır. Stres, kaygı, kendini adamama, sadakat eksikliği gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır (Sennett, 2012, s. 49). Sonuç olarak tüketimi artırmaya yönelik adımlar ile üretimin esnekleşmesi tüketim ideolojisinin yerleşmesine ve zihinsel dünyanın şekillenmesine neden olmaktadır. Öyle ki çalışma alanı ile çalışma dışı alanın yeniden tüketim kültürü ile etkilendiği anlaşılmaktadır. Çünkü tüketici ve çalışan birey hem karakter hem de sosyal ilişkiler bağlamında kapitalizmden etkilenmektedir. Birey, yeni kapitalizmin iş hayatındaki beklentilerinden dolayı aile ve toplumsal ilişkilerinde sorun yaşamakta, Sennett'in ifadesi ile çalışan kişide bulunan nitelikler ile bireyin karakteri arasında çatışma meydana gelmektedir. Yeni kapitalizmin tüketime yönelik ilgisi, insan ilişkilerini etkilerken bireylerin tüketmek suretiyle kendini tanımlamalarına fırsat vermektedir. Yani kişiler tüketerek belirli statü ve kimliklere sahip olurken gündelik hayatın sıkıntı ve sorunlarından geçici olarak kurtulma şansına ulaşmaktadır.

İnsanların tükettikçe var olduğu hatta satın aldıkça statü kazandığı bu kültür içerisinde, kimi düşünürlerin pandemi ile birlikte yaşamaktan başka bir şey düşünmeyen insan kitlesi tasavvuru ne kadar geçerlidir? Ya da Ritzer'in 'Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek' adlı eserinde (2011), tüketim katedralleri dediği tüketmek arzusu ile donatılmış ve büyüdü hatta neredeyse dinsel bir boyuta ulaşmış tüketim mekânlarının kapatılması, tüketim çılgınlığının menfi yönde etkilenmesine ne derece katkı sağlamıştır? Aslında bu aşamada tartışmaya açılan husus, ikomünizm, tüketim katedralleri, tükettikçe var olacak birey izahı, salgın ile birlikte hangi boyutlara ulaştığıdır. Tüm bu tartışmaların başında yeni dünya düzeni tartışmalarına neden olan salgının 'yeni' tüketim alanını yarattığını söylememiz mümkündür. Hatta pandemi ile birlikte bireylerin, manevi hazlara yönelmesi, meta tutkusunu, tüketim nesnesine sahip olma arzusunu törpülemesi beklenirken, tüketimin yeni bir kimlik ve araçlarla varlığını koruduğunu görmemiz gerekiyor. Artık tüketici kitlesinin odak noktasında virüs yer alıyor ve tüm endişe ve korkunun kaynağını da oluşturuyor. Bu korkuyu giderecek en azından azaltması beklenen elbette birtakım söylem, icraat, eylem bulunmaktadır. Tüm bu iddialı tezler içerisinde tüketim kültürünün de söyleyecek sözü vardır. İlk olarak salgının yeni bir trend alanı

açığının ve trendlerin değiştiğini görmemiz gerekir. Bunların başında salgının kasıp kavurduğu bir dünya da bireylerin evlerine kapanmak durumunda kaldığı bir süreç içerisinde, online yapılan her davranış türü trend halini almaktadır. Hatta bulaşma korku ve endişesi gibi makul ve eylemlerini meşrulaştıran bir düzen dâhilinde tüketim, bulunduğu her yerden her zaman devam etmektedir. Bu bağlamda Ritzer'in (2011) tüketim katedralleri olarak değerlendirdiği alışveriş merkezlerine gitmeye gerek kalmadan. Ona göre tüketim katedralleri insanları kendine çekme düşüncesinde ise mekânsal olarak da büyülenmek zorundadır (Ritzer, 2011, s. 135). Bu katedraller sürekli olarak daha büyüleyici ve daha etkili tüketim araçlarına sahip olmak zorundadır. Ve her tüketim bir arınma ritüeline benzer şekilde sürdürülmelidir. Ancak bunların pandemi ile birlikte eski ihtişamını kaybetme durumunda kalması tüm ritüellerin küçük bir telefon, tablet ya da bilgisayara sığdırılması ile devam etmektedir. Bu noktada Zuboff'un gözetim kapitalizmi tartışması, dijitalleşmenin kapitalizmi ve insan doğasının bozulmasına yönelik iddiası ile önemli bir yere konumlanmaktadır. Çünkü gözetim kapitalizmi, kar etmeyi hedefleyen, şahsi verilerin metalaştırılması üzerine yoğunlaşmış bir sistemdir. Zuboff, gözetim kapitalizminin sahip olduğu gücü, ideolojik araçlardan çok teknik araçlarla elde ettiğini düşünür. Özellikle bu, reklam şirketlerinin tüketicileri daha açık bir hedef haline getirmesine yönelik bir imkândır. Gözetim kapitalistleri izlenen kitle hakkında her şeyi bilmektedir. Kitlenin her hareketiyle yeni veriler biriktirirken bu birikim kullanıcı davranışlarının ayrıntılı şekilde analiz edilmesine fırsat vermektedir. Esasen gözetim kapitalizmi yeni bir kapitalizm türü değildir, daha çok kapitalizmin evrildiği son aşamadır. Zuboff'a göre gözetim kapitalizmi Google'da doğmuş ve Facebook, Amazon ve Apple gibi şirketler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Zuboff, 2021, s. 43-51). Açıkçası verinin paraya dönüştürülebileceğini ilk düşünen Google'dır. Çünkü özellikle Google'da bir kullanıcının yapmış olduğu her eylem ve yazmış olduğu her kelime analiz edilen ve sistemi besleyen bir sinyal olarak kabul edilmiştir. Zuboff'a göre bu "davranışsal değerlerin yeniden yatırıma dönüşme döngüsüdür" (Zuboff, 2021, s.225). Bu döngü reklamları kişilere eşleştirme görevi ile açıklanabilir. Kullanıcılarla daha alakalı reklam ve bilgiler bu sayede oluşturulmuş dahası söz konusu kitleye iletilmiştir. Salgın döneminde en iyi dezenfektan ürünü araması yapan bir kullanıcının dijital mecrada söz konusu ürünün çeşitleriyle fethedilmesi tesadüfi değildir. Dolayısıyla gözetim kapitalizmi, kullanıcıların davranışsal verilerini izin almadan elde ederek, öngörüler üretmek adına kaynak olarak kullanmaktadır. Bunların tümü bedava hammadde olarak değerlendirilir. Açıkçası insanlar Google'da ihtiyacı olduğu ürünü ararken aynı zamanda Google tarafından aranmaktadır. Bu durum tıpkı kapitalist istifçilik yöntemidir. Gerçeklik metalaştırılırken davranışsal veriler analiz edilir ve satılmak üzere işlenir. Bu bağlamda gözetim kapitalizmin amacı davranışları izlemekle sınırlı kalmıyor aynı zamanda şekillendirmek maksadını taşıyor. Bir başka ifadeyle amaç, güvenilir ve kesin ticari sonuçlara yol açan davranışlar üretmektir (Zuboff, 2021, s. 201). Bunun diğer anlamı büyük verinin nihayetinde insanları otomatikleştirmesidir. İnsanlar başkalarının ticari çıkarlarına hizmet eden davranış biçimleri ile sarmalanmaktadır. Neticede gözetim kapitalizmi teknoloji değildir, teknolojiyi özümseyen ve onu harekete geçiren bir mantıktır. Dijital ile aynı şey değildir ancak dijital ortamın dışında hayal edilemeyen bir piyasa biçimidir (Zuboff, 2021, s.27). Bu piyasa biçiminde algoritmalar beslendikçe kullanıcı davranışlarını tahmin etmede daha başarılı olur. Bu öngörü kapasitesi hem Google'ın hem de diğer gözetim kapitalistlerinin amacına hizmet etmektedir. Alıcıların çevrimiçi etkinliklerinin izlenmesi suretiyle ürünleri ve olası alıcıları daha etkin biçimde inceleme fırsatı doğmaktadır. Çünkü kullanıcılar reklamlara ne kadar çok tıklarsa satın alma işlemini tamamlama ihtimali o derece artar. Dolayısıyla makine zekâsı beslendikçe her şeyi tam anlamıyla bilme dürtüsü önemli bir yol kat eder. Ayrıca büyük veri milyonlarca kişiden kişiye değiş tokuş aracılığıyla toplumu tüm karmaşıklığı içinde görme şansı verir. Yani bir tanrı gözü olsaydı her şeyi anlayan ve gören bir görüşe sahip olsaydık o zaman toplumun nasıl çalıştığına dair gerçek bir anlayışa sahip olabilirdik (Zuboff, 2021, s.555). Sonuçta birilerini kendisinden daha iyi tanımak günlük deneyimden elde edilen verilerin giderek derinleşmesine bağlıdır. Tasarrufun pek mümkün olmadığı bir toplumsal yapıda söz konusu verilere ulaşmak önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bauman, tüketim toplumunda tasarrufun neredeyse imkânsız olduğunu, söz konusu toplumun da tasarruf cüzdanı değil kredi kartlar toplumu kimliğine büründüğünü düşünmektedir. Kredi kartları, bireylerin sadece elbiseleri ile değil evi, mobilyaları, otomobil ve diğer faaliyetleri ile kendisinin bilincine varmasını sağlamaktadır (Featherstone, 2005, s. 145). Pandemi ile birlikte ise tüketici kitle, imaj ve marka hatta göstergelerin tüketimine, kredi kartına bile gerek kalmadan kaydetmiş olduğu bilgileri ile tek tuşla devam etmektedir. Sokağa çıkma yasakları gibi kişileri doğadan ve dış dünyadan ayıran, belki korku filmlerinde görülecek bir düzende bile

sokaklarda sadece aynı tip kıyafetlerle dolaşan kargo çalışanlarını görmek bunun en büyük kanıtıdır. Tüketimin bir ayın gibi anlam kazandığı dünya da söz konusu çalışanlar en büyük yardımcı ve ritüellerin devamını sağlayan görevlilerdir. Tüketim toplumu içerisinde tüketilen her şeyin bir fiyatı vardır ve her şey metalaşmış durumdadır. Ve bu tüketim mekanizması içinde tüketilen metanın üzerinde ki etiket bu metayı kimin alacağı üzerine önceden bir sınıflandırma yapmıştır. Baudrillard'ın ifadesiyle simülasyon olarak değerlendirilen bu süreç, onlara sahip olmuş gibi davranmanın gerçeğe sahte ve gerçeğe düşsel arasındaki farkın yok edilmesinin bir ürünüdür (2003, s. 18). Kişilerin tüketerek belirli kimlikler edindiği ve statü kazandığı pandeminin kapalı dünyasında karantina ve sokağa çıkma yasakları, hayat tarzlarını göstermek ve bu kültür içerisinde ben de varım demenin önünü kapatıyor gibi gelebilir. Ancak yeni bir alan eskisinden daha hızlı ve etkili bir şekilde bu düşüncüyü anında bertaraf etmektedir. Ve evet salgının önerdiği sosyal mesafenin anlamsız kaldığı bir alandır bu. Artık 'sosyalleşmenin' adresi tamamen sosyal medyadır. Sosyal medya hiç olmadığı kadar gündemin yaratılmasında, hijyen ve temizlik noktasında bir birlikteliğin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Artık reklamlar ve moda, salgının ortaya çıkardığı korku, endişe ve boş zamanın daha fazla değerlendirilmesi gibi birçok alanın kontrolü altına girmesini istemektedir. Bu yüzden salgın döneminde temel ihtiyaç olarak anlaşılan temizlik malzemesi, dezenfektan ürünler, olmazsa olmaz olarak enjekte edilirken, şirketler kendi ürünlerinin, virüsten korunma noktasında daha etkili olduğunu iddia etmektedir. Hatta bir deterjan firması tüm yüzeylerden virüsü temizlediğini açıkladığında bir mucize olarak ürünlerini tanıtmıştır. Sürekli oluşturulan vaatler ve bitmek bilmeyen mucizeler tüketim toplumunun en önemli özelliğidir. Neticede modernite sonrası ihtiyaçlar hiyerarşisinin değişimi, gerçeklik ile simülasyon arasındaki farkın giderek silikleşmesi, kimliklerin belirli tüketim davranışları ile belirlenmesi gibi nitelikler, pandemi döneminde yeni bir boyuta ulaşarak, kendine yeni alanlar yaratmıştır. Bu alanlar salgınla baş etme gibi sağlıklı olma halini sürdürme adına önemli vaatlerde bulunmaktadır. Kişiler karantina ya da kısıtlamalar içerisinde bile tüketim alışkanlıklarını sürdürmüş, kredi çekme, kredi kartı gibi tüketim araçları ile geleceklelerini ipotek altına almaya devam etmiştir. Bu bağlamda tüketim alışkanlığının anlamı ve yönü ne olursa olsun yeni araç ve yöntemlerle devam ettiğini görmemiz mümkün. Cremin ikomünizm kavramını şirketlerin i harfiyle fetişleşen pazarlama yöntemleri ile analiz ederken pandemi döneminde bile yöntemlerin farklı değerler dünyası yarattığını gözlemleyebiliriz. Sonuçta salgın dönemi, tüketicilerin ihtiyaçlarını değerlendirme ve karşılama durumunda değişikliğe neden olarak istisna hali özelliğine başka bir boyut kazandırmıştır. Tüketim toplumu pandemi ile birlikte, tüketici ihtiyaçlarından yola çıkarak tüketicilerin değerlerine dair bilgiler elde etmeye başlamış, içgüdüsel haz tatminine yönelik farklı bir tüketici seçmendi geliştirme fırsatı bulmuştur (He ve Harris, 2020, s. 178). İstisna halinin karantina ve seyahat kısıtlamaları, tüketim nesnesini tedarik etmek isteyenler ile tedarikçiler arasında iletişimin değişmesine sebebiyet vermiş, dijital çağ, çevrimiçi, mobil uygulamalar kısa süre içinde gelişim göstermiştir. Aynı zamanda söz konusu tedbirlerin sonucunda, sosyal medya uygulamalarında daha fazla zaman geçirmeye başlayan tüketici kitle ile ilgili bilgilere ulaşan firmalar, tüketime sevk adına daha etkin olmaya başlamıştır. Bu bağlamda tüketici davranışları anlamak önemli bir mesele olarak okunmalıdır (Lee ve Kahle, 2019, s. 146). Bunun yanı sıra 'The Impact of Coronavirus on the Mobile Economy' adlı bir çalışma, kısıtlamalar ile birlikte haberleri takip etmek, rutin hayatın boşluklarını doldurmak, eğlenmek için daha fazla mobil cihazlarla etkileşimin olduğunu ortaya koymaktadır ve aynı araştırma Çin, Amerika, Japonya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde mobilde geçen sürenin ciddi şekilde arttığını ifade etmektedir (Sydow, 2020). 'Dijital Tüketim Trendlerine Koronavirüs Etkisi' adlı başka bir çalışma da daha salgının ilk aylarından itibaren, e-ticaret sitelerine ilginin arttığını, total erişimde (pc, tablet ve mobil) web trafiğinin daima yukarı yönde seyir izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Walmart gibi alış-veriş şirketlerinin e-ticaret satışlarında %97 oranında artışı, bu düşüncüyü desteklemektedir (Mcmillon, 2021). Neticede ülkelerin karantina ilanları ve izolasyon tedbirleri, dünya genelinde internet üzerinden alışveriş uygulamalarında kullanıcı etkinliğini artırmıştır (Güven, 2020, s. 256).

Kapitalist sistem tüketim çılgınlığı gibi bir anlayış ile pandemi döneminde sürekliliğini sağlarken önemli bir tartışma, pandemi ve komünizm çıkışı ile yaşanmaktadır. İnsanlığın salgın döneminde ayakta kalabilmesini küresel komünist tedbirlere bağlayan bir çıkıştır bu. Pandemi ile mücadelenin en etkili biçimini komünist sisteme bağlayan Zizek, devletlerin problemi çözebilmesi adına daha fazla güç kullanması gerektiğini düşünmektedir. Ancak O, en başta komünizmin bir yönetim şekli olarak

değil insan hayatını yüceltmek için bir perspektif olarak değerlendirilmektedir. Zizek, acilen küresel bir sağlık sisteminin en etkili yöntem olduğunun inancındadır. Benzersiz bir tarihi momentte olduğumuzu ve yaşamın yeni yolu ve ritüellerini bulmak gerektiğini düşünür (Zizek, 2020b). Özellikle koronavirüs paniğinin yayıldığı bir süreçte iki ihtimal ve iki tercih hakkımızı olduğunu söylerken ya orman kanunlarının işlediği bir düzende hayatta kalmak tek amaç kabul edilecek ya da küresel komünist tedbirlere uyum sağlanacağını kastetmektedir (Zizek, 2020a). Özellikle ülkelerin sınırlarını kapattığı bir süreçte her ülkenin virüsle baş etme noktasında kendi yöntemini belirleme çabası onun için nafîle bir çabadır. Küresel salgın ancak dayanışma ve küresel iş birliği ile çözümlenmelidir düşüncesini öne sürmektedir. Sağ ya da sol hangi ideolojik çıkışlı olursa olsun acilen küresel komünist tedbirlerin uygulanmasını önermektedir. Zizek, devletlerin epidemi gibi bir problemi çözebilmesi için ilimin yardımıyla daha fazla güç kullanması gerektiğini düşünmektedir. Böylesi bir çözüm süreci için, uluslararası iş birliği, devletlerin piyasalara doğrudan müdahalesi ve küresel dayanışmayı desteklemesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (Ünal, 2020, s. 17-30). Aynı zamanda Zizek, koordinasyon ve iş birliğinin önemli olduğu devlet tedbirlerin ismini komünizm olarak belirtmektedir. Neticede küresel pandeminin küresel bir dayanışmayı ve zorunlu tek rasyonel bir seçim olarak iş birliğini önermektedir.

Sonuç

Dünya genelinde ortaya çıkan ve pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını ile birlikte kamusal alanda ve sivil vatandaşın entelektüel kesime kadar düşün dünyasına yeni anlayışlar yerleşmeye başladı. Henüz bir tedavisi olmayan özellikle nüfusun belirli bir kesimini öldüren salgın karşısında bireysel ve toplumsal bağlamda birçok tedbir söz konusu oldu. Önceleri viral bir aktör karşısında tedirgin ve telaşlı olan insanlık, kendi doğruları ve imkânları dâhilinde çeşitli yollar izlemeye başladı. Özellikle sınırların kapatılması, karantina ve sokağa çıkma yasakları bunların başında gelmektedir. Siyasi aktörler, salgın karşısında ülkeleri adına temkinli adımlar atarken, süreç ilerledikçe sosyolojik yeni bakış açılarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bilhassa viral olağanüstü ya da istisna halinde salgın, yarının dünyası ya da yenedünya düzeni tartışmaları ile mevcut sistemi teste tabi tutmaktadır. Dijital gözetimin yanı sıra kişilerin hijyen ve tedbirlerine kadar gözetim altına tutulduğu bu yeni hal, epidemik toplum tipinin habercisi gibidir. Salgın en başta bir istisna hali olmak suretiyle olağandışı bir hayat tarzını enjekte ederken eğitim, iş hayatı, sosyal ilişkiler gibi alanlar hasta olmamak gibi bir çabanın altında sıkışıp kaldı. Bu bir istisna halidir. Hem de Agamben tarzı gerekçesiz acil durumun yarattığı bir istisna halinden daha panik ve endişe gerektirmektedir. Agamben söz konusu pandemiyi, istisna hali olarak normal bir yönetim paradigması olarak düşünürken, devletlerin idari kararlarını militerleşme olarak değerlendirmektedir. Yani esas olarak Agamben, devletlerin bir salgın icat etmek suretiyle egemenliğini sürdürebilecek ve destek sağlayacak bir alan yarattığını düşünmektedir. Ancak onun bu düşüncesine karşı ilk itiraz, ampirik, veri hatası ve problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Yani süreç onun iddia ettiği gibi abartılmamış, ölü sayıları ve vakalar düşündüğünden daha ciddi boyuttadır. Diğer bir itiraz, Zizek-vari saçmaya indirgeme yöntemine dayalı itirazdır. Çünkü Zizek, neden devlet iktidarı beraberinde devlete karşı güvensizliği getiren (çaresiz kaldılar, yeterli değiller), ayrıca sermayenin tıkr tıkr işleyen yeniden üretimini bozan böyle bir paniği desteklemek istesin ki? sorusu ile bu itiraza katkıda bulunmaktadır. Gerçekten kendi sultasını canlandırmak için küresel bir ekonomik krizi tetiklemek sermayenin ve devlet iktidarının çıkarına mı?

Neticede salgın, hangi koşullarda ortaya çıkarsa çıksın sonuçları itibarı ile devletlerin icat ettiği bir olağandışı hal değildir. Agamben'in kastettiği şekliyle icat edilmiş de değildir. Ancak gelişimi ve sonuçları bağlamında dünya tarihine geçecek bir viral istisna halidir. Söz konusu istisna hali bireylerden topluluğa kadar hayat tarzlarını, dünya ve ölüme bakış açısını değiştirecek kadar etkilidir. Bu istisna halinin en önemli sonuçlarından birisi insanların beden, ölüm ve ölüm pratiklerine bakış açısını değiştirmesi ve yeni anlamlar yüklemesidir. Ölüm artık geleneksel dönemin evcil ölümü değildir. Veya ölüm, modernite ile birlikte kapitalist mekanizmanın öldürmeye çalıştığı bir ölüm de değildir. Pandemi kirliliğe ve izole ölüm gibi önemli bir değişime neden olmuştur. Artık insanlar için salgından dolayı ölen kişiler virüs bulaştırma endişesi bağlamında kirlidir. Çünkü onlara dokunmak ya da geleneksel döneme ait son görevlerini yerine getirmek gibi eylemler yasaklanmıştır. Hem de bu yasak etkili bir erk tarafından da değil tamamen içsel ve rasyonel bir tavrın karşılığıdır.

İnsanlar en yakınından birileri dahi ölse, ona yaklaşmamakta ve ölüme hatta ölümden sonrasına terk etmektedir. Artık ölüm evcil ya da ayartılan bir olgu değildir tamamen izoledir. Pandemi ile birlikte ölüm korkusu, hatta yalnızlık içerisinde terk edilme endişesi bireylerin manevi hazlara yönelmesini, meta tutkusunu, tüketim nesnesine sahip olma arzusunu törpülemesini gerekli kılar gibi bir düşünceye sahip olabiliriz. Ancak virüslü bedenlerin öteki olarak etiketlendiği ve belki de modern dünyanın zombileri haline getirdiği bu süreçte, tüketim toplumunun tüm hızıyla tüketicileri sarmaladığını görebiliriz. Yani tüketim nesnesi pandemi öncesine göre değişmiş olsa da yeni tüketim toplumu, yeni tüketiciler yaratma noktasında maharetlerini göstermektedir. Hem de artık eskisi gibi tüketim mabetlerine gitmeye gerek kalmadan, bulunduğu her yerde ve her an tüketimi sağlayan bir sisteme izin vermektedir. Sokağa çıkma yasaklarında terk edilmiş caddelerde aynı tip kıyafetli kargo çalışanlarını gördüğümüzde bilim kurgu filmlerinin simülasyonu olarak değerlendirmiş olabiliriz. Reklam, moda, imaj ve birçok tüketim estetiği araçları, salgın döneminde neyi yememiz ya da neyi içmemiz gerektiğini sürekli enjekte etmektedir. Hatta hijyen noktasında virüslü tüm yüzeyleri anında temizleyen ve bizi salgın döneminde güvenli bir limana sokmak isteyen ürünlerle dolu bir tüketim anlayışından bahsedebiliriz. Pandemi öncesi tüketim çılgınlığını ve her şeyin tüketilebilir olmasının vermiş olduğu yıkımı çevre felaketlerine kadar götüren Cremin ve ikomünizm anlayışı, salgın döneminde de tüm hızıyla geçerlilik kazanmaya devam etmektedir. İkomünizm ve pandemi ilişkisi tartışılırken salgın ile birlikte komünizm kavramlarını yan yana kullanan isimlerde ortaya çıkmaktadır. Bunların en önemlisi virüsü yok edebilecek yolu küresel komünist tedbirlere bağlayan Zizek'tir. Ona göre dünya çapında dayanışma ve iş birliği ile ülkeler arasında koordinasyon sonucunda virüs yenilgiye uğratılabilir. Hatta o bu yöntemi siyasi ya da ideolojik bir anlayıştan uzak yöntemsel bağlamda komünist tedbirlere yapılması gerektiğini düşünmektedir. Covid-19, hangi tartışma ve bakış açısı ile değerlendirilirse değerlendirilsin yeni dünya düzeni ve dünyanın yeni bir toplum tipine tanıklık etmesi gibi radikal değişimlere gebe dir. Bu yeni toplum tipi epidemik toplum tipidir ve ekonomiden, siyasete, dinden boş zamanların değerlendirilmesine kadar yeni tartışmaların yaşanmasına imkân vermektedir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2001). *Kutsal insan. Egemen iktidar ve çıplak hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2014). *Olağanüstü hal*. (F.B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Agamben, G. (2020). *Gereksiz bir acil durumun yarattığı istisna hali*. <https://terrabayt.com/dusunce/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/> adresinden 09 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.
- Agamben, G. (2020a). *Din olarak*. <https://terrabayt.com/dusunce/din-olarak-tip/> adresinden 18 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır.
- Agamben, G. (2018). *İstisna hâli*. (K. Atakay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. İletişim Yayınları.
- Ariés, P. (1991). *Batılının ölüm karşısında tavırları*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Gece Yayınları.
- Baker, S.R., Farrokhnia, R.A., Meyer, S., Pagel, M., ve Yannelis, C., (2020), "How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic", (No. w26949), *National Bureau of Economic Research*. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26949/w26949.pdf
- Bakır, S. (2020). *Covid-19 ve izolasyon: bir istisna hali mi? ortalık mı?*. <https://birikimdergisi.com/guncel/10058/covid-19-ve-izolasyon-bir-istisna-hali-mi-ortalik-mi> adresinden 11 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Baudrillard, J. (2002). *Tüketim toplumu*. (F. Keskin ve N. Tural, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2003). *Sessiz yığınların gölgesinde ya da toplumsalın sonu*. (O. Adanır, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2010). *Şiddetin eleştirisi, kader ve karakter*. (Z. Direk ve E. Göztepe, Çev.). Metis yayıncılık.
- Berardi, F. (2020). *Beyond the breakdown: three meditations on a possible aftermath*. <https://conversations.e-flux.com/t/beyond-the-breakdown-three-meditations-on-a-possible-aftermath-by-franco-bifo-berardi/9727> adresinden 01 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Bruckner, P. (2006). *Masumiyetin ayartıcılığı*. Ayrıntı Yayınları.
- Buck, S. (2010). *Görmenin diyalektiği: Walter Benjamin ve pasajlar projesi*. (F. Burak Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Cremin, C. (2011). *İkominizm*. Ayrıntı Yayınları.
- Debord, G. (2012). *Gösteri toplumu*. (A. Emekçi ve O. Taşkent, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Douglas, M. (1999). *Tüketimin antropolojisi*. (E. Attila Aytekin, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve tehlike*. (E. Ayhan, Çev.). Metis Yayınları.
- Dussel, E. (2020). *Doğa, modern kibri mat ettiğinde*. <https://terrabayt.com/dusunce/doga-modern-kibri-mat-ettiginde/> adresinden 10 Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, F. (2014). *Korku kültürü*. (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri 1970-1982*. (S. Hilav, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2000). Aydınlanma nedir? (E. Özgül ve Ö. Oğuzhan, Çev.). *Toplumbilim*, (11) 69-76.
- Foucault, M. (2015). *Cinselliğin tarihi*. (H. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Gaulejac, V. (2013). *İşletme hastalığına tutulmuş toplum: işletme ideolojisi, yönetsel iktidar ve toplumsal taciz*. (Ö. Erbek, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Güven, H. (2020). Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları*. Cilt 7. Sayı 5. 251-268. <https://dergipark.org.tr/pub/asead/issue/54658/735825>
- He, H. ve Harris, L. (2020), "The impact of covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy". *Journal of Business Research*, 116, s.176-182. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7241379/>
- Işık, E. (1998). *Beden ve toplum kuramı*. Bağlam Yayınları.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. Beyan Yayınları.
- Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsaltarihi*. (T. Kılınç, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Kızıılçelik, S. (2000). "Ölümü sosyolojik düşünmek". *Felsefelogos* Yıl: 3, S. 12, 2000, ss.163-168. <http://yayin/443b5d18-856e-4f47-9fdf-f35d29300355/olumu-sosyolojik-dusunmek>.
- Kızıılçelik, S. (2018). Sömürgecilik, ırkçılık ve soykırım olarak modernlik. *International Journal Of Human Sciences*, Volume 15 Issue 4. <https://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=85206&>
- Kızıılçelik, S. (1994). Postmodernizm: 'modernlik projesine' bir başkaldırı. *Türkiye Günlüğü*. (30), 86-96.
- Knotek II, E.S., Schoenle, R., Dietrich, A., Kuester, K., Müller, G., Myrseth, K.O.R., ve Weber, M.. (2020). "Consumers and covid-19: a real-time survey". *Economic Commentary*. (2020-08), s.1-6. <https://www.clevelandfed.org/en/newsroom-and-events/publications/economic->

- commentary/2020-economic-commentaries/ec-202008-consumers-and-covid19.aspx
- Lemert, C. ve Elliott, A. (2011). *Yeni bireycilik: küreselleşmenin duygusal bedelleri*. (B. Kıcırcı, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Lash, C. (2006). *Narsisizm kültürü: umutların azaldığı bir çağda Amerikan yaşamı*. (S. Öztürk ve H. Yolsal, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- McMillon, D. (2020). *Walmart, e-ticaret atılımı ile satışlarını katladı*. <https://pazarlamasyon.com/walmart-e-ticaret-atilimi-ile-satislarini-katladi/> adresinden 30 Aralık 2020 tarihinden alınmıştır.
- Nielsen Investigation. (2020). *Pandemic pantries, pressure supply chain amid covid-19 fears*. <https://www.nielsen.com/us/en/insights/article/2020/nielsen-investigation-pandemic-pantries-pressure-supply-chain-amidst-covid-19-fears/> adresinden 11 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Norris, A. (2007). Sovereignty, exception, and norm. *Journal of Law and Society*, Vol. 34, No. 1, ss. 31-45. https://www.jstor.org/stable/4129579?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Ritzer, G. (2011). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. Ayrıntı Yayınları.
- Sağır, A. (2017). *Ölüm sosyolojisi*. Phoenix Yayınevi.
- Sennett, R. (2016). *Karakter aşınması: yeni kapitalizmde işin karakter üzerindeki etkisi*. (B. Yıldırım, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Yeni kapitalizmin kültürü*. (A. Onacak, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2012). *Berber*. (İ. Özküraplı, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: four chapters on the concept of sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schmitt, C. (2008). *Constitutional theory*. Duke University Press.
- Schmitt, C. (2010). *Parlamentar demokrasinin krizi*. Dost Yayınları.
- Schmitt, C. (2013). “Somut ve çağa bağlı bir kavram olarak devlet”, (B. Oder, Çev.). Devlet Kuramı, 4. Baskı, içinde (245-254), (Der. Cemal Bâli Akal). Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2018). *Siyasal kavram*. 4. Baskı, (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya: yeni tehlikeli sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İletişim Yayınları.
- Sydow, L. (2020). *The impact of coronavirus on the mobile economy*. <https://www.appannie.com/en/insights/market-data/coronavirus-impact-mobile-economy/> adresinden 10 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ünal, M. (2011). *Dinsel bireycilik*. Açılımkitap.
- Ünal, E. (2020). *Çivisi çıkan dünya covid-19 salgını üzerine muhasebeler*. Runik Kitabevi.
- Zeybekoğlu A. E. (2009). *Carl schmitt'in 20. yüzyıl devlet ve siyaset kuramına katkısı*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Zizek, S. (2020a). *Koronavirüsü, kapitalizme 'kill bill-vari' bir darbedir, komünizmin yeniden icat edilmesine yol açabilir*. <https://terrabayt.com/manset/zizek-koronavirusu-kapitalizme-kill-bill-vari-bir-darbedir-komunizmin-yeniden-icat-edilmesine-yol-acabilir/> adresinden 03 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zizek, S. (2020b). *Pandemi sonrası bildiğimiz dünya nostaljiden ibaret olacak*. <https://www.politikyol.com/haftanin-cevirisi-zizek-pandemi-sonrasi-bildigimiz-dunya-nostaljiden-ibaret-olacak/> adresinden 01 Eylül 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zizek, S. (2020c). *Gözetlemek ve cezalandırmak mı? evet, lütfen!* <https://terrabayt.com/dusunce/gozetlemek-ve-cezaladirmak-mi-evet-lutfen/> adresinden 05

Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.

Zuboff, S. (2021). *Gözetleme kapitalizmi çağı: ürünün “sen” olduğu çağda insanın geleceği için savaş.* (T. Uzunçelebi, Çev.). Okuyan Yayınları.

World Health Organization. (2021). *Coronavirus disease (covid-19) pandemic.* <https://covid19.who.int/> adresinden 12 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.